

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

માર્ચ ૨૦૦૩

૨૨

૧

બેતરેથી

રવિશંકર રાવળ

Watercolor

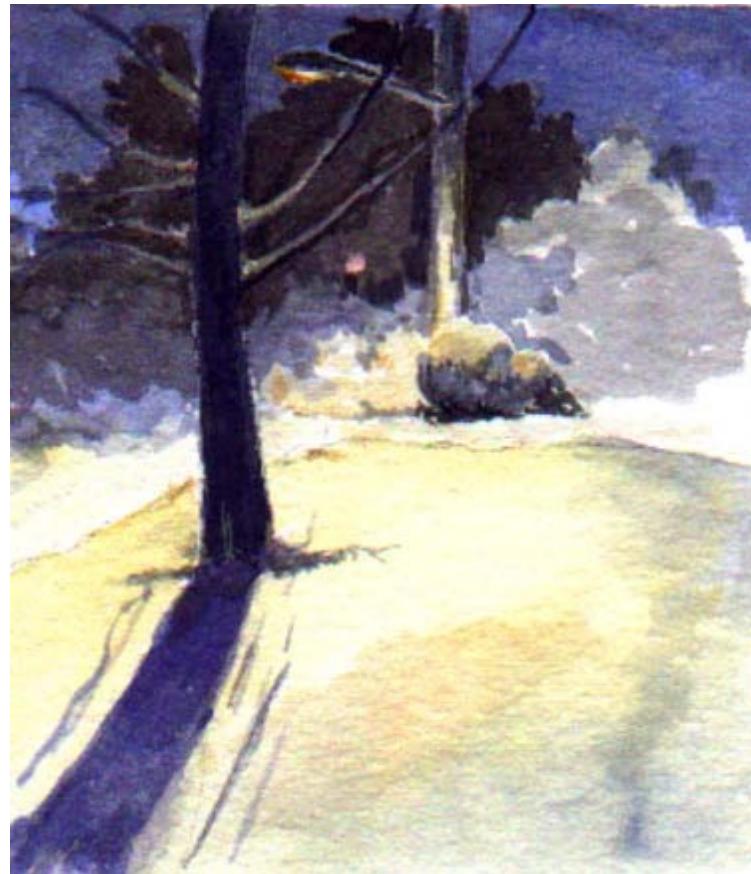
ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

માર્ચ ૨૦૦૩

૨૨

૨

Bye, by
Shelton

કિશોર રાવળ
વોટર કલર

શબરીનાં બોર

કોકિલા રાવળ

શૂન્ય પાલનપૂરી

ગ્રેમ ઈચ્છાથી પર ક્યાંય હોતો નથી
 શબ્દથી વાત કેરું વતેસર થશે
 હોઠ સીવીને ચુપચાપ જોતા રહો
 મૌન પેદા કરે છે ભરમ કેટલા?

રાજેન્ડ્ર શુક્રલ

રાત્રી વીતે છતાં આ મનના સૂના સમશાને
 કોઈ હજ્ય મંત્રો ભષણું રહે સવારે.
 અંધારું ગાઢ આંખે આંજી અને પદ્ધીથી,
 કોઈ લચેલ ક્ષણને લાશાંતું રહે સવારે.

મણિભાઈ દેસાઈ

તારા એ ગ્રેમને હવે કેવી રીતે ભૂલું?
 કાણું છું એક વૃક્ષ, ઉગી જાય જંગલો!
 જો તું નથી તો થાય, અહીં કોઈ પણ નથી,
 તુજ નામ આસપાસ ઉગી જાય જંગલો.

ભગવતીકુમાર શર્મા

ઉદાસી આ સૂરજની આંખે ચઢી છે
 તમારા વિના સાંજ દૂસરે ચઢી છે
 મને ઉબરે એકલો છોરી દઈને
 હવે ખુદ પ્રતીક્ષા જરૂરે ચઢી છે.

ગની દહીવાલા

છે અજબ પ્રકારની જિંદગી! કહો એને ઘારની જિંદગી,
 ન રહી શકાય જીવ્યા વિના! ન ટકી શકાય જીવન સુધી.
 જો હદયની આગ વધી 'ગની', તો ખુદ ઈશ્વરે જ કૃપા કરી,
 કોઈ શાસ બંધ કરી ગયું, કે પવન ન જાય અગન સુધી?

ધાયલ

સેહ શું? ગ્રેમ શું? પરિણય શું?
નામ નોખાં છે - તાવ એક જ છે.
એમ એના ઉપર મરે છે લોક
જાણો જીવનમાં લહાવ એક જ છે.

શેખાદમ આબુવાલા

ખુદ મને પણ ના પડી એની ખબર
કે રીતે, ક્યારે, ને કોનું દિલ હર્યુ
ગ્રેમ તારા પણ અનોખા છે પ્રકાર
દિલ હતું કોનું અને કોને વર્યુ.

જવાહર બક્ષી

ઉપેક્ષામાં નહિ તો બીજું તથ શું છે?
છે બસ એક એની મનાનો અનુભવ
મળ્યાનો વળી બીજો આનંદ શું છે?
સિવાયકે એની રજાનો અનુભવ..
કદાચિત્ત તને ભૂલવામાં મજા હો એ
માની ઘટાડુયે ગયો યાદ તારી
હજ પણ એ યાદ આવી રહ્યો છે
તને ભૂલવાની દશાનો અનુભવ

વેણીભાઈ પુરોહિત

છે રાહતની બાલેહારી અજબ હું એક જ ઉત્તર શોધું છું
કે આંખોથી સત્કાર કરો અને મુખથી નકાર શા માટે?
હું ઠપકો દઉં છું રોજ, હદયને રોજ હિલાસો આપું છું
કે તું ય પકડવા દોડે છે એ ખારનો પારો શા માટે?

બરકત વીરાણી 'બેફામ'

અલગ રાખી મને મુજ પર પ્રણયના સૂર ના છેડો
વીજાનો તાર છૂટો હોય તો વાગી નથી શકતો.

શયદા

જનારી રાત્રી, જતાં કહેજે: સલૂષી એવી સવાર આવે,
કળીમાં સુવાસ મહેકે, ફૂલો ફૂલીમાં બહાર આવે.
હદયમાં એવી રમે છે આશા, ફરીથી એવી બહાર આવે,
તમારી આંખે શરાબ છલકે, અમારી આંખે ખુમાર આવે.

હરીન્દ્ર દવે

દરિયો રહી ગયો ને કિનારો નથી રહ્યો,
હું પણ તમારી યાદમાં મારો નથી રહ્યો.
સમશામાં પણ હવે ન મુલાકાત થઈ શકે
ને જગતા મિલનનો તો ધારો નથી રહ્યો.

અમૃત ધાયલ

કેમ ભૂલી ગયા? દટાયો છું
આ ઈમારતનો હું પણ પાયો છું.

વતન સંજ્ય મેકવાન

દૂર દેશ વસ્યું ધબકતું એક ગામ યાદ આવે છે
વાળું ટાણે જાણે માનો મીઠી સાદ આવે છે

'ચોરતા હતા બચપણમાં કાચી કેરીઓ હવે ક્યાં ખોવાયા છો?'
ક્યારેક સ્વપનમાં ખેતર લઈને આ ફરિયાદ આવે છે.

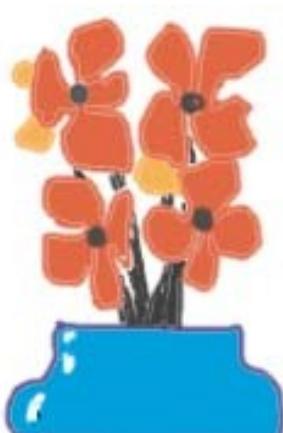
પરદેશમાં ભળે તો છે ભોજન ભાતભાતના ન ખૂટે એવાં
અંબા તળે માણોલા ક્યાં મરયું રોટલાના સ્વાદ આવે છે?

શીખ્યા અંગે ભાગ પરદેશી, ને ભાષાઓ અનેક યંત્રોની પણ
ક્યાં બસંતની બકબક, કે એમાં ગંભર-ઠાકુરના સંવાદ આવે છે?

અક્ષાહનો પૈગામ આપતી, નથી વિસરાતી એ મીઠી અગ્નાન
ઢોળતો જે મહાદેવનું ધ્યાન, યાદ હજુ એ શંખનાદ આવે છે.

કોરો વરસાદ, કોરી હવા, ને કોરા સમયનો છે સાથ અહીં
બે ટીપાં લીજાઈ લઈએ, જો વતન વાવડના વરસાદ આવે છે.

તારે ત્યાં બધું સમું સુતરં નથી, કોરી ખાય છે એક વાત વતન
નજર સમસ્ક બુદ્ધિબાણોનો હજુ પણ જ્યારે કોમવાદ આવે છે.

થોડાં હાયકુ નરેન્દ્ર પંડુયા

તિજેરી ખોલી
ગંભી જાગી સ્મૃતિ
ધરણાચામાં

તુલસી ક્યારે
દીવે-સ્મૃતિ ટ્યકી
બે, અશ્વુઓમાં

તારી શોધમાં
ફાંઝા માર્યા -ને જડી
નિજ શાસમાં

બારીઓ ખોલી
ધરી સામે હવા, કે
સ્મૃતિઓ તાજી!

અંબાની ડાળે

	<p>ઉડી જે કોયલ, ને ટહૂકી સ્મૃતિ</p> <p>અડ્યો બિલેલ ગુલાબ જરા: ખરી પડી સ્મૃતિ</p> <p>શો કેદસમાં લટકતી સારી, કે સ્મૃતિઓ તારી?</p>
--	---

	<h3>હાયકુ</h3> <h3>કિશોર રાવળ</h3> <p>ભીનાં વિચારો શાશગેલા મનમાં બને હાઈકા</p>
--	--

	<h3>તાનારિરિ</h3> <h3>અનિલ દેસાઈ</h3> <p>(મારો મમરો: કિશોરે કવિતા લખવા કહું અને કોઈએ કંડારી કક્કાવારી.... તાનસેનની તાનારિરિથી તેજાઈ, તમે તો તિલસ્માતી તરજો તંબૂરે)</p>
---	---

<p>- ગણ્યત ગરબડાસ ગાંધી અવરોધો</p>	<p>----</p> <p>અટકાવો, ---- જીવનનો અર્થ</p>
--	---

<p>આણગમતો અર્થહીન, અવિરત, આવાજ અનિલ નો અહી જ!</p> <p>—</p> <p>ગયો ગામને ગોદરે ગાવા ગરબા. ગળું ગયું બેસી ગભરાયો. ગરબે ઘૂભ્યો ગુમ-સુમ.</p> <p>— ફિલ્મૂઝી</p> <p>જન્મયા જાગીશું જગને જોઈશું જાણીશું જામીશું જમીશું.</p> <p>જળીશું જઈશું જમ-દ્વારે</p> <p>— ફિલ્મૂઝી</p> <p>ઝૂરતાંને ઝંજવા જળ ઝાડા જૂરાવે</p> <p>— વિરષ વેદના તમશાઓ તો તૂટી તિરસ્કારી તરછોડ્યો તમે ત્યારે જ</p> <p>— ફરાળીનો વલોપાત</p>	<p>મન મૂકીને મહાલી લો મસ્તીના મહેરામજમાં. મરો નહીં મરતાં પહેલાં.</p> <p>— મૂળચંદનું મહકાય</p> <p>મૂળચંદ મારવાડી, મૂળ માળવાનો, મહા-પરાણે મથી મથીને, મટકી રમીને, મેળવાં 'મનિ' અને માન.</p> <p>મહાજન મનાયો- મનપસંદ મીઠી, માનીની મેનકાને મૂકીને મની માટે મો મચકોડી, મન મનાવી, માંડવે મેળવી, મોળી મહકાય મહાલક્ષી.</p> <p>મહી સાગર તીરે માણપૂરમાં મોટા મસ મહેલમાં મહાલ્યો મહીના મહાપૂર્મી મધરાને મમતા, માચા, મની મૂકીને મર્યા- મોક્ષ મહ્યો?</p>
---	---

ફરાળમાં ફર્શ્ટ ફળ જ. ફરસાણી-મન ફાફડા માટે ફાલતું ફાંફાં મારે.	--- ભવ્ય ભૂતકાળના ભારમાં ભટકયું અમિત ભાગ્ય વિધાતા ભારત.
---	---

	<p>ગુજરાતી પાત્રાની કથા</p> <p>ઓમિયા વિશ્વ ક્યાંક ભમવાનું કહો બાળકોને દૂર રમવાનું કહો.</p> <p>શત્રુઓ આવી ગયા છે બારણે એક ભાડો બેસી જમવાનું કહો.</p> <p>આ નિરાકારી નિરંજન આંગારો, મોટા માથાઓને નમવાનું કહો.</p> <p>મૃત્યુની સમજૂતી આપી દેહને આખરી આધાત ખમવાનું કહો.</p> <p>પૃથ્વી દૂબી જાય ના આદિલ ફરી પૂરના પાણીને શમવાનું કહો.</p>
--	--

	<p>" " "</p> <p>ઉદ્દેશ્ય આનંદપારા</p> <p>બેસી નિરાંતે બે ધરી પૃથ્વીકરણ કરતા રહો જે પણ મળે સારું સતત એને ગ્રહણ કરતા રહો.</p> <p>એ જ્ઞાન કદી ના પાળવો, આકાશ અહીંથી અહીં સુધી ક્ષિતિજ કંઈ સીમા નથી જો વિસ્તરણ કરતા રહો.</p> <p>જેની ઉપર ના હક હતો, ના છે, ન બનવાનો કદી મનમાં નિરંતર એ જ વ્યક્તિત્વનું સ્વરણ કરતા રહો.</p> <p>આ પ્રેમ નામે ગ્રંથનો ફેલાવ વધવો જોઈએ જો પ્રત કદી ખૂટી પડે તો સંસ્કરણ કરતા રહો.</p> <p>આ પિંડને ફરતે રક્ત-અસ્થિ, પર ત્વયા, પર વસ્ત્ર છે અહીંથા તો પહેલેથી રૂઢી છે આવરણ કરતા રહો.</p>
---	--

	<p>એ નામ લખવાનું અગર મુમકિન નથી તો કોઈ નહીં ખાલી જગાના બે ય છેઠે અવતરણ કરત રહો.</p> <p>('સૂર્યનું પ્રથમ કિરણ' માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી</p> <p>Price rs. 70.00 Image Publications 199/1 Gopal Bhuvan Princess Street Mumbai 400 002</p>
--	---

	<p>ગાન્ધિ કન્ન ગાંધીર "બિન્દુ" ખોડી રવા ઊડા ફૂવાઓ ભીતરે એમ કે, કોઈ નવું તળ નીકળે. શરી મહી શોધી રવા'તા લોકને લોકમાંથી તરબતર છણ નીકળે. પાંપણોમા સૂર્ય રાખ્યો બંધ છે રોશનીથી કોઈ ભર્યું ઘર નીકળે. વહેમના વાદળ બેરાયાં પછી વાતમાંથી કોઈ વતેસર નીકળે. યુગો તૃખાથી તરફકે છે આંખમાં ને ઝાંઝવા જેવું નર્યુ જળ નીકળે. અક્ષરો થાક્યા છતાં યે વ્યસ્ત છે આશા હતી, શબ્દના થર નીકળે. ઓળખી તો ના શક્યા સ્વજાતને શોધતાં કોઈ અવરનર નીકળે.</p>
--	---

	<p>આપણે અંદર, આપણે બહાર પત્રા નાયક ('વિદેશિની' માંથી પત્રા નાયકના સૌજન્યથી)</p> <p>લટકતા બટકું રોટલાની લાલચે પિજરામાં સપડાઈ ગયેલા અગાધ્ય ઉદરો</p>
--	--

	<p>આપણે બહાર - આપણે અંદર.</p> <p>આ કુદુંબકળીલા ફરજિયાત નોકરી સમૃદ્ધને જરૂરિયાત બનાવી એને પોષવામાં મતિદિન ગ્રામ થતું રંકત્વ આપણે અંદર રહેલી નિરાંત ઇતાં (સૂચિમાં સૂર્ય છે તો ય) પ્રલબ રાતિના પાંજરામાં આપણી દોડાદોડી ઉત્તરથી દક્ષિણ દ્વાર લગીની લંબાઈની -</p> <p>બટક બટક રોટલો ખવાઈ ગયો છે તો ય ને નાનકંકું ભારણું ખુલ્ખું છે તો ય કોઈ બહાર નીકળતું નથી! આપણે બહાર - આપણે અંદર!</p>
<p>(અદમ ટંકારવીની 'ગુજરાતની ચોપડી' માંથી તેમના સૌજન્યથી.)</p> <p>Price Rs 42.00 Rannade Prakashan 57/2, 2nd floor opp. Jain Derasar Amadavat 380 001</p>	<p>શું નીકળે? અદમ ટંકારવી</p> <p>બાઈબલ ખોલુંને સીતા નીકળે બિરસામાંથી પણ ફરિસ્તા નીકળે</p> <p>જેર તો બીજું જ કોઈ પી ગયું ખાલી ઘાલામાંથી મીરાં નીકળે</p> <p>જેના પગમાં ના રહ્યું કંઈ પગપણું એના પગલામાંથી ગંગા નીકળે</p> <p>કેટલી ભોડપભરી છે જિન્દગી શાહ કહું ને કોઈ શર્મા નીકળે</p> <p>આંગળી ચીધ્યાનું પુષ્પ છે ગગલ શર્દને ખોલો તો પ્રિયા નીકળે.</p>

("ધબકારાનો વરસ" માંથી અશરફ
ડાવાલાના સૌજન્યથી)

Published By:
Image Publications
199/1 Gopal Bhuvan
Princess Street)

જનમ લીધો હતો અશરફ ડાવાલા

(મારો મમરો: તેમના પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં અશરફ ડાવાલા જ્યોર્જ બનાર્ડ શોની પંક્તિઓ ટાંકે છે

You see things: and you say, 'why?'.
But I dream of things that never were;
and I say, 'Why not?'.

તમે કશુંક દેખાય અને તમે પૂછો "આમ કેમ?"
મને કદ્દા ન જોયેલી વાતના સપનાં આવે અને
પ્રશ્ન ઉઠે, "એમ કેમ નહિ?"

સર્જનાની સમશ્યા સંકેપમાં સમજાઈ જાય છે.)

મૂળથી જીચે વિકસવા આ જનમ લીધો હતો
પાંડાની જેમ ખરવા આ જનમ લીધો હતો.

તો મને પૂર્યો સમયના અંત ને આરંભ હૈ;
મેં ક્ષણોને પાર કરવા આ જનમ લીધો હતો.

તું મને એક ઝાંગવું સમજે કે સમજે વાદળું;
આંગણે તારે વરસવા આ જનમ લીધો હતો.

મોરપીછું થૈને માથે શોભતું કોને હતું?
વાસળી થઈને વગડવા આ જનમ લીધો હતો.

આમ ના બાંધો મને કાગળના કોરા કાળજે;
અક્ષરો થૈને ઊંઘડવા આ જનમ લીધો હતો.

તું મને ના શોધજે લીનાશના ઈતિહાસમાં;
ઓસમાં છાનાં પલળવા આ જનમ લીધો હતો.

બેદ ના પાભી શક્યો અંધાર કે અજવાસનો;
સાંજનું ટાણું સમજવા આ જનમ લીધો હતો.

તું ભલેને મોક્ષ પાછળ ફર હવે જન્મોજનમ;
મેં તને રસ્તે જ મળવા આ જનમ લીધો હતો.

ગંગલ રઈસ મણિયાર

રોજ એ જગથી જુદું જ કરવા જાય છે,
ગોલ્ફના મેદાનમાં બિલિયર્ડ રમવા જાય છે.

ખાનદાની રીતથી એ વહાલ કરવા જાય છે,
એ મને જોતાંની સાથે બસ, કરડવા જાય છે

હું કદી એને શિખામણ કે સલાહ આપું નહીં,
કે વધુ બગડે છે એ, જ્યારે સુધરવા જાય છે.

ત્રણ વેળા એક પિક્ચર એ જુબે છે મોજથી,
જાય છે ચોથી વખત, ત્યારે સમજવા જાય છે.

આમ ઝગડાળું નથી પણ ખાય છે દરરોજ ભાર,
બે જણા ઝગડે છે ત્યારે વચ્ચે પડવા જાય છે.

એ રહે મૂરલેસ એ સાહિત્યજગના હિતમાં છે,
મૂડમાં આવે છે ત્યારે કાબ્ય લખવા જાય છે.

પ્રેમ પ્રાણીમાત્ર પર છે એને એ દર્શાવવા,
શાંત સૂના આખલાને એ અહકવા જાય છે.

સિટેરમે નિરંજન ભગત

સિટેર વર્ષો વાતમાં ને વાતમાં વહી ગયાં,
જોતજોતામાં વહી જશે થોડાં જ્યાં રહી ગયાં.

પાછી એક નજર જ્યાં નાખું,
જોઉ કઈ દૂર જાંખું જાંખું -
મારે હતું શૈશવનું લીલું લીલું સર્વગ્ન,
એનો અચાનક થયો શો વિસર્ગ!
થાય મને કદીક એ પાછું મળે!
થાય મને આટલી જો આશા ફળે!

એકાન્ત ને એકલતા,
મનુષ્યમાત્રના ભાગ્યમાં એ અનિવાર્ય વિરહની વિકલતા,
એને જીવવાને, મરજીવવાને હતો જાગો પ્રેમ. હતાં થોડાં
કાબ્યો;

એમાં જીકે જાણું નહિ ફાબ્યો કે ન ફાબ્યો.

આદી એક નજર જ્યાં નાખું,
જોઉ દ્ધું હું આયાનું આ આખું -
નાનો હતો ત્યારે મને મોટા મિત્રો મળ્યા હતા,

	મોટો થયો ત્યારે એમાં નાના મિત્રો ભણ્યા હતા; મારી વયના જે મિત્રો, એ તો એવા હણ્યા હતા, વડલાની છાંય જેવા સદાયના ફળ્યા હતા, જતાં જતાં કહીશા : ન અન્ય સ્વપ્નો ભલે ફળ્યા; મારું મોટું સદ્ગુર્ખ મને આવા મિત્રો ભણ્યા.
--	--

	<p>પાકો વનપ્રવેશ ઈન્દ્ર ગુહા</p> <p>આ પંચાવનમાં પેઠા દુનિયા આખીની દોટ દઈને અંતે ઘરમાં બેઠા</p> <p>જ્યાં વિઠેલા દિવસોની વાતો સ્વામાંય સત્તાવે તે સામે મનની સુંદર યુવતી 'કાકા' કહી બોલાવે?</p> <p>એવા પંચાવનમાં પેઠા</p> <p>રાત થાય ના કેમે પૂરી, સૂરજ ઉગે મૌડો તન ના પાડે તોયે દોડે વેગ મનનો ઘોડો</p> <p>ને છણકા કરતી કહે ગૃહિષી 'વાનરવેડા' છોડો',</p> <p>'એક હાડકું રહે ન સાજું હમણા પડશો હેઠા ક્યાંથી પંચાવનમાં પેઠા'!</p>
--	---

	<p>મારો મમરો <u>કિશોર રાવળ</u></p>
---	--

વર્ણવ્યવસ્થા: એક ગણિતપ્રેમીની દૃષ્ટિએ

મારા જેવા ગણિત રસિયાઓ ગણિતમાં કંઈ નવું શીખે અને મગજ કસવા જાતજીતના દાખલાઓ ઉલ્લા કરી નવું ગણિત તે માટે અપનાવે. દાખલાઓ હંમેશા વ્યવહાર ન પણ હોય. સરળ કરવા માટે અમુક ધારણાઓ બાંધે અને આગળ વધે. દાખલા તરીકે:—

એક માણસને જમતાં ૩૦ મિનિટ થાય તો ૩૦ માણસને ૩૦ ગુણ્યા ૩૦ એટલે ૯૦૦ મિનિટ થાય કે ૩૦ ભાગ્યા ૩૦ એટલે એક મિનિટ થાય?

એક દિવાલ બાંધતા એક માણસને ૪૦ કલાક થાય તો ૪ માણસને ૧૦ કલાક થાય? અને ૪૦ માણસોને ૧ કલાક થાય?

ધારોકે તમારે એક બકરી, એક ઘાસનો પૂળો અને એક વાં નહીં પાર લઈ જવા છે પણ હોડીમાં એક સાથે નાવિક ઉપરાંત બે જ લઈ જઈ શકાય અને વગેરે વગેરે... તમે કદી હોડીમાં જવાના ન હો અને વાં સાથે પનારો ન પાડવાના હો પણ મગજ કસવા માટે, મનોરંજન માટે ગમે તે ધારી શકો છો!

એમ એક નવો તુક્કો મગજમાં આવ્યો. ધારો કે આપણી વર્ષિવ્યવસ્થા રચનારા આપણા વડિલો દંભી નહોતા, કોઈને હલકાં પાડતાં સંક્રિય કે અરેરાટી થાય તેવા શિષ્ટ, માનવપ્રેમવાળાં માનવી હતાં તો એમણે રેલ વર્ષિવ્યવસ્થા પાછળ બીજું તાકિક શું પ્રયોજન હોઈ શકે? અને નીચેના વિચારો સ્ક્રૂફ્યા.

આજે 'સૌની જેમ અમારે પણ પૈસાદાર થવાનો હક્ક છે' તેમ માની શિક્ષણમાં ટ્યૂશનનું જે દૂષણ શિક્ષકોએ ઘૂસાડ્યું છે, કે શાળાઓમાં ડોનેશનોએ ત્રાસ કર્યો છે તે જોઈ એક બતી થઈ. જ્ઞાન મેળવવા અને બીજાને આપવામાં વેપાર વૃત્તિ ઘૂસે તો આજે થઈ ગઈ છે તેવી વિકય વૃત્તિનો પગપેસારો થય અને પરિણામે 'પૈસો મળે તે જ્ઞાન સાચું' કહી સત્યાનાશ સજ્જાય નહિ એટલા માટે વડિલોએ એક બ્રાહ્મણ સર્જ્યો. જ્ઞાનને ખાત્ર જ્ઞાન મેળવું, પીરસાંતું અને ફળની આશા વગર સત્યની શોધને વળગી રહે તે બ્રાહ્મણ. જ્ઞાનની પિપાસાને કારણે અંકિન્યન રહેવાનો જરાય વાંદ્યો નહિ, રાજકીય દાખાણીથી, ધનની મોહિનીથી અલિમ તેવાને બ્રાહ્મણ કહ્યો.

વડિલોએ જોયું કે કેટલાકમાં બે રૂપિયાના બારસેં કરવાની કોઈ અનન્ય સૂઝ હતી. કોને શાની ખપ છે અને કોની પાસે એ વસ્તુ નો પુરવઠો છે એનો તેને ખ્યાલ પૂરો-જે બધાને નથી હોતો. વેપાર વાણિજ્ય જેને આજન્ય જ ફાવી જાય તેવા માણસોને વૈશ્ય કહ્યાં.

વડિલોએ કેટલાંક માણસોને જોયા જેને શરીર સુદૃઢ રાખવું પસંદ પડતું. મલખંબ ઉપર ચડી જાય, હરણ સાથે હોડ કરે, નદી, તળાવે ભુસકા મારે, પાંડ હારે ધીગામસ્તી કરે અને જ્યાં કોઈની હિંમત ન ચાલે ત્યાં જઈ પરાકમો કરે, બાથડે, ઝગડે, મારે કે મરે! એવા ઝનૂનવાળા, અંગશક્રિત પર આશિક એવાંઓને ક્ષત્રિય કહ્યાં.

બાકી બિચારાં આણી પાતળાં માણસો રહ્યાં જેને કશાંયાં ઝાંઝી અક્કલ ચાલે નહિ, સૂઝ ન પડે, હાથ ન બેસે, કંઈ કરવાની કોઈ કુનોહ નહિ, તમના નહિ. તેને કહો તેટલા આંટાફેરા કરે અને ચીધું કામ કરી છૂટે. માનવ સૌને જીવન જીવવા મળ્યું છે અને તેના જીવવા માટે, પ્રવૃત્તિ મળવી જ જોઈએ એવી ભાવનાથી આ કશાના લોકોને શૂદ્ર કહ્યાં.

બે વાતમાં મુરબ્બીઓએ લોચો માર્યો.
એક તો કલાકારો અને ઘડવૈયાઓને ભૂલી ગયા. જેમને માટીમાંથી વાસણ ઘડવા ગમે, માટી લાકડામાંથી ઘરો, ઘોડિયાં કરવા ગમે, માટીમાં દાણા નાખી ઉગાડવા ગમે એવાં માટે કોઈ વર્ગ ન રાખ્યો. અને જેને અંગણાં ચીતરવાં ગમે, પત્થર કોતરી પ્રતિભાઓ કરવી ગમે, લલકારીને ગીતો ગાવાં ગમે કે વાર્તા કહેવી ગમે, માથે ચામડું નાખી વાંધ થઈને વાર્તા સજીવન કરવી ગમે એ બધાની કોઈ ગણતરી જ નહિ? સંગીત, નાટક, સાહિત્ય બ્રાહ્મણોને હવાલે કર્યા, બાકીનાને વહવાયાં, તરગાળા કહી શૂદ્રમાં બેણબાં?

બીજી અને સૌથી ભયંકર ભૂલ કરી તે તો માણસોને વંશપરંપરાગત એક જ ચોકઠાંમાં બેસાડી દીધા કે કોઈ ચૂં કે ચાં ન કરી શકે અને બીજા વાડાઓમાં જઈ ન શકે. કવિતામાં રસ પડે તેવો બાપડો ક્ષત્રિય લેણિભમાંથી ઉચ્ચો ન આવે. ચામડા ચીરીને જોડાં બનાવી પૈસા બનાવતા શૂદ્રને વૈશ્ય થવાની કોઈ સંભાવના ન રહેવા દીધી. અગમનિગમમાં લેજું ચાલે નહિ પણ સંધેડા પર ઘાટ ઘડવા ગમતા હીય તેવો કોઈ બ્રાહ્મણ 'એ તે બ્રાહ્મણના લક્ષણ છે?' એવો ઠપકો ખાઈ બેકો રહે અને નસીબને ગાળો દે!

વડિલોએ થોડો જ વધુ વિચાર કર્યો હોત તો આવું સત્યાનાશ ન સર્જાત.. મુરબ્બીઓ, ભારે થાપ ખાંધી તમે.

અંતે ભૂમિતીમાં કહે છે તેમ 'ઈતિ સિદ્ધભૂ' કહી થાસ નીચે બેસાડું?

મનમાનીતી

Shadowland

જેક લોવિસ ઓફ્સફર્ડમાં ફિલ્મુફીના એક પ્રોફેસર છે અને સાથે બાળકો માટે ઈશ્વર અને અહોભાવની વાર્તાઓ લખે છે, અને આમંત્રણ મળે ત્યાં એ વિષે ભાષણો આપે છે. આજનું અપરિણિત રહેવાનું પસંદ કરી એ એના ભાઈ વાર્ની સાથે નાનકડા ધરમાં બહુ જ આનંદથી જીવન ગળે છે.

એનું નામ સાંભળી, એની ચોપડીઓ વાંચી એક પરિણિત, અમેરિકન, મહિલા કવિત્રી જોય પ્રેશામ ઈંગ્લેન્ડ ફરવા આવતાં જેકને મળવાનું આમંત્રણ પડાવે છે. બચેનો પહેલો પરિચય થાય છે, મિત્રાચારી થાય છે.

જોય તેના દારુદિયા, મારકણા વરથી ઈંગ્લેન્ડ ભાગી આવી વસે છે ત્યારે એ પરિચય તાજે થાય છે. એ મિત્રાચારી 'હદ્યમાં હર્ષ જામે' એવા આદરને લીધે એક સગવડિયા લગ્નમાં પરિષ્ઠમે છે, જોયની તબિયત બગડતાં 'સગવડિયો પ્રેમ' 'શાને આ દુઃખ શાને આ દૈન્ય' નો જવાબ શોધવામાંથી એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમમાં પલટે છે અને વાર્તાઓ 'કરુણાંત' હોવા છતાં આપણાને ગદ્દગદ કરી દે છે.

વાંચવાના શોખીનોને માટે એક અદ્ભુત મંત્ર મળે છે.

આપણે વાંચીએ છીએ શાને?

વિશ્વમાં આપણે એકલાં નથી જ તેની

શ્રદ્ધા જીવતી રાખવા.

રગેરગમાં 'ઈશ્વર અસીમ પ્રેમનું પ્રતીક છે તો શાને માનવીને આટાટાટલી યાતનામાં થી પસાર થવા દે છે' તેની ખોજ અને તેના મંત્રમુંઘ કરી દે તેવા જવાબની શોધ વિચાર કરતાં કરી દે છે... એન્થની હોક્કિન્સ અને તેથી વિન્ગર અનુપમ અદાથી પ્રસત્ત કરી દે છે.

About Schmidt

નેબ્રાસ્કાની એક વીમાની કંપનીમાં વર્ષો કામ કર્યા પછી વોરન શિમ્પટ પાંસઠની ઉભર થતાં મોટી પદવી પરથી નિવૃત્ત થાય છે અને આ ફિલ્મ શરૂ થાય છે. છેક્ષા દિવસે પાંચ વાગવાની વાટ જોતાં વોરનને સાંજના વિદ્યાય આપવા ગોઠવેલી પાર્ટીમાં એના ગુણગાનો ગવાય છે અને બાકીનું જીવન કેમ રોજના નવથી પાંચના જોબ વગર કેમ જશે એનો ભય જગાડે છે.

તેણી પત્નીએ મોટી ઉભેદથી એક મોટરહોમ ખરીદાનેલું કે વોરન રિટાયર થાય એટલે ભોમિયા વિના ઝુંગર ભમવા ઉપડી જશું, આખો દેશ જોઈ નાખશું. બીજે દિવસે વોરનનો ઈરાદો સવારના નિરાંતરની ઊંઘ બેચ્યવાનો હતો. બહારથી કોઈ હોન્નનો અવાજ જગાડી દે છે. કમ્પાઉન્ડમાં જ રાખેલા મોટરહોમમાં બ્રેકફસ્ટ તૈયાર કરી તેની પત્ની બોલાવી રહી હતી. "બસ હવે આપણે રખડશું અને ખોજ કરશું. હવે દિવસો સોનાનાં ઊગશે!"

બચેના હૈયાના હાર સમ એકની એક દીકરી ડેન્વરમાં કોઈ પણ બોડી વગરના, વોટરબેડ વેચતા બોયફેન્ડ સાથે પરણવાનો વિચાર કરતી હતી અને માબાપને તાવતી હતી, સતાવતી હતી. મા સૌ સાથે સંબંધ રાખતી પણ વોરનને દીકરી સાથે સલ્યતાથી વાતો કરવાનો પ્રશ્ન થઈ પડતો.

બે દિવસ નવરા બેઠા કંટાળી, પોતાની જૂની કંપનીમાં જોવા જાય છે કે પોતાના વિના કામકાજ કેવું અટકી પડ્યું છે અને જ્ઞાન થાય છે કે 'શાન વગર શક્ત' ફર્સ્ટ ફ્લાસ ચાલી રહ્યું છે. કોઈને વોરનની ગેરહાજરી સાલતી નહોતી.

થોડા જ દિવસોમાં વોરન બજારમાં લટાર મારવા જાય છે અને વેક્યુમ કરતી પત્તી 'આડા અવળા કયાંય ન થવાનો' આદેશ આપે છે. નિરાંતના ચક્કર મારી ઘરે પાછો આવે ત્યાં વેક્યુમ મશીન ચાલુ અને પત્તી ભોય પર નિશેતન પડી હતી. મગજમાં લોહીનો ફ્રોટ થઈ ગયો હતો.

દેશને બીજે ખૂંશે રહેતી એની એકની એક દીકરી તેના બોયફેન્ડને લઈ પ્રસંગે હાજર તો થાય છે. દીકરીએ એનાં લગ્ન નિર્ધિરેલાં એમાં મીનમેખ કરવા તૈયાર નહોતી. અને નક્કી કર્યા પ્રમાણે પાછી તેન્વર ઉપડી જાય છે.

પત્તીનો અંકૂશ દૂર થતાં થોડાં દિવસો નાના નાના બળવાઓ શરૂ થાય છે પણ અંતે મનમાં પોતે કેટલો બિનઉપયોગી છે એનો ઘ્યાલ આવે છે. ટીવી ઉપર આફિકમાં ભૂખે મરતાં બાળકોનો એક પ્રોગ્રામ જોતાં એક એન્ડ્રોગ્નુ નામના છોકરા સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કરે છે અને પોતાની યાતનાઓ વર્ષાવી એન્ડ્રોગ્નુને દિલાસો આપતા કાગળો લખવા માર્દે છે.

દીકરીના લગ્ન મુલતવી રખાવવાના પ્રયાસો નિર્ઝળ જતાં થોડો સમય વહેલા પહોંચી કામમાં આવવાની ભાવનાથી મોટરહોમ લઈને વોરન નેબ્રાસ્કાથી તેન્વર જવા નીકળે છે.

વોરનની નેબ્રાસ્કાથી તેન્વરની ટ્રિપ, વહેલા જઈ ચડવા માટે દીકરીની ચોખ્યી ના, સંસ્કૃતિની બહાર નિસર્ગમાં જીવવાના વોરનના પ્રયાસો, દીકરીના બોયફેન્ડના વિચિત્ર કુદુંબી જનો, ત્યાં આગતાસ્ત્વાગતામાં વોટરબેઝના અનુભવો, એ બધાંમાં થયેલું આત્મજ્ઞાન અને છેલ્સે છેલ્સે ઘરે પાછા પહોંચતાં પોતે લખેલા કાગળોના જવાબમાં નાના, અભિજ્ઞ એન્ડ્રોગ્નુ વતી લખેલો એક મિશનરી નનનો ઔપયારિક કાગળ એક જૂદા જ સ્તરે આપણને લઈ જાય છે. કેચોનથી એન્ડ્રોગ્નુએ કરેલા એક વિત્રમાં વોરનને અને આપણને જોઈતાં જવાબો સાંપરે છે. જેક નિકલ્સન પોતાનાં અસલી રંગોમાં મારાં તમારાં દિલની વાતો કરી જાય છે.

મને ગીતાનું કોઈ પણ જ્ઞાન નથી પણ એવું લાગ્યું કે આપણી જ ફિલ્મ્સ્ટ્રોફી પદ્ધતિમની સજાવટથી પીરસાયેલી છે. જોઈ નાખો, મજા આવી જશે.

શર્દું સાથે સંવનન

મારો મમરો: હર્ષ બ્રહ્મલભણીની 'અંદર દીવાદાંડી' માં બે લીટીઓ વાંચી.

શર્દું સાથે સંવનન ચાલ્યા કરે
શાસ લેવાની પણ મને ફુરસદ નથી

એ પરથી આ એક નવો વિભાગ શરૂ કરવા વિચાર આવ્યો. બહુજ થોડાં કે નહિવત્તુ સંદર્ભ વિના દિલ ડોલાવે તેવા ગદ્ય પ્રયોગો -એક્સ્પ્રેશનના કે એક્સ્પ્રેસિનેન્ટના અર્થમાં - થયા હોય તે અહીં મૂકવા માંગ્યું છું.)

સુજાતા ભણ ('પરબ'માંથી)

ગુજરાતી ઘરમાં જન્મ, અમેરિકામાં અભ્યાસ, લગ્ન જર્ભનીમાં એવી આ સુજાતા લખે છે " આખ્યી જીભ, આખ્યી ભાષા (જે કવિએ) થુંકી નાખી છે... પરંતુ રાત્રે સ્વપ્નમાં મારી ભાષા પાછી આવે છે. કૂલની જેમ મારી ભાષા, મારી જીભ મારા મોઢામાં ખીલે છે, ફળની જેમ મારી ભાષા, મારી જીભ મોઢામાં પાકે છે... હું નવા શબ્દો શીખવા માંડી ત્યારે શું થયું? હું જે બોલતી હતી એ ગુજરાતી અને મરાઠી અને હિન્દીએ જ્યારે અંગ્રેજ શબ્દો માટે જગા કરી ત્યારે શું થયું? ...કદાચ બધું શાંતપણે બન્યું, સહજતાથી મેળોલિયા સુંગંધથી હવાને સભર કરે છે તેથી કોઈને ધ્યાન ચઢતું નથી, તેમ મને પણ યાદ નથી"

જદોન ફાઉલ્સ ('મેગસ'માથી)

બીજા વિશ્વ યુદ્ધ પછી, ઓફ્સરફર્ડમાં ભણેલો એક અંગ્રેજ વખાનો માર્યો ગ્રીસની એક નિશાળમાં છોકરાઓને અંગ્રેજું ભણાવવા ઉપરી જાય છે. લંડનનાં શહેરી વાતાવરણથી તદ્દન જૂદા જ જગતમાં પ્રવેશતા એને થાય છે "જિંદગીમાં પહેલી વાર નિસર્જને નિરખી અને મને ખ્યાલ આવ્યો કે ગ્રીસની ભાષાનું મને જેટલું અજ્ઞાન છે એટલું જ મને આ કુદરતની ભાષાનું હતું."

ત્યાંની દુનિયામાં એને અંગ્રેજું બોલનારો, દુનિયા ખુંદેલો, અભ્યાસી ભાજાસ 'મેગસ' મળી જાય છે, બજે વખ્યે દિલોજાની બંધાય છે. બજે વાતોએ ચેતે છે. મેગસ કહે, "ધણી ધણી વાર તમે એવું અનુભવો છો કે જે માટે શબ્દો જ ન સાંપ્રેદે."

"અમને તો ઓફ્સરફર્ડમાં શીખવાડ્યું હતું કે જેને શબ્દો ન સમજાવી શકે તેને સમજાવવા શબ્દો સિવાય અન્ય કશામાં શક્કિત છે જ નહિ."

લાભશંકર ઠાકર

"આઈસકીમ મળે છે ત્યાં સુધી હું આત્મહત્યાના વિચાર જ ન કરી શકું."

ઈંડ ગુહા

(તેમના આગામી કાવ્યસંગ્રહ 'નથી ભરતી, નથી ઓટ'ની પ્રસ્તાવનામાંથી) તો શું છે આ ગીત, આ કવિતા, આ ગુજરાત બંધુ? ભરતી ને ઓટની જેમ કુદરતના કમનિયમના આધારે એવું સર્જન શક્ય નથી. કદાચ અચાનક, અનિશ્ચિત, અણઘાર્યા આવી જતા જંજાનીલની જેમ મનમાં જાગી જતા સ્પંદનોમાંથી જનમતું તંડવ શું કવિતાસ્વરૂપે પદચિહ્ની છોરી જતું હશે! કોણ જાણે?

પ્રદ્યુમ્ન તત્ત્વા

(શબ્દો ઉપર સંયમ રાખવા વિષે મીઠી મધ્ય જેવી માભોમની વાકીમાં 'ઓપિનીઅન' માં કહે છે)

સાચી લોકશાહી તો સંભવે સંયમ અને સૌજન્ય બીચ. લક્ષ્મણ રેખા ઉલ્લંઘાય તો કેવાં લૂંડા ભવાડાં રચાય એ તો રોજ રોજ પરમાણીએ છીએ...

બાપવિયા! બહુ હાલ્યો કેટલાક કાળથી ઉપદ્યો, માતૃભાષાની જાળવણી, વ્યુપત્તિ-વ્યાકરણ અને જોડણી પરે નો હોબાળો! બહુ બાખડ્યાં ને હજ ય બાખડતાં રહે છે, વિના સંકોચ, ઘણાય ભજ્યાં -ગણ્યા! બહુ હાલી પોથાં ભરાય એવી શબ્દુની સાડમારી ને અવળ વાણની વડચડ! બહુ હાલ્યો કર્કશ રાગડાંનો કાગારોળ. કાન કાણાં થઈ જ્યાં જાણે!

કોઈને ય ના સાંભર્યા લોકોના કાળજે વરી જાય એવી અમરત વાણ દઈ ગયાં આપણાં અંતર્ભુખ ઓલિયા, સાંઈ, સંતો? ...મેલાં ધોવાણાથી ઘર-અંગણાં ઓથરાળા થાય છે એ ભણી એક આછો અણસારો કરું?

કુમારપ્યાળ દેસાઈ

(તેમના 'મારી નિસબત' નિબંધની શરૂઆતમાં કહે છે. 'પરબ'માંથી)

આખું આકાશ આંખમાં ભરી દેવાની પહેલેથી જ ઝંખના રહેતી. આકાશમાં એકાદ વાદળને અહીં તહીં અમણ કરતું નિરખતો, પરંતુ એનાથી ક્યારેય ધરવ થતી નહીં. મનમાં એક જ ઈંદ્રજા રહેતી અને તે આકાશનું ઊડાણ અને એનો વ્યાપ પામવાની.

રાધેશ્યામ શર્મા

('પરજન્યસૂક્ત' નામના હરીશ મીનાશ્ચુના કાવ્યસંગ્રહના અવલોકનનું મથાળું જ ગમી ગયું અને સાથેનો એક ફકરો-'પરબ'માંથી)

મથાળું: વરસાઈ વોટરકલરમાં પ્રેમની પ્રહેલિકા

"સંચય આખો લગભગ એક જ રંગમાં અધિક રંગાયો છે અને તે છે 'નભોનીલ'. એક જ રંગની વિવિધ છટાને 'મોનોકોમ' માં માનવામાં હક્કત નથી. 'સીમની કોરી હવામાં મોરના ડાધા ભેજથી ઓગળીને શ્રાવશે શાહી બને છે ત્યાં પણ સુ-નીલ વર્ષનું વિજ્ઞાપન છે!"

	<p>મધુ રાયને રાહુલ શુક્રલ (મારો મમરો: હમણા ન્યૂ જર્સીમાં મધુ રાયની ખજી પૂર્તિ ઉજવાણી. રાહુલ શુક્રલએ આપેલી સ્વીચ અહીં ઉત્તરી છે. હમેશાં અપાતાં, ચીલાચાલુ ગુલદસ્તાઓમાં એક જૂદી જ ભાત પાડે છે અને 'આપણા અઠાર વાંકા હોય' તો પણ આપણે સૌ - બધાં તરંગો, ઘેલછાઓ કે ઈચ્છાઓ સાથે- જેવાં છીએ તે સરસ જ છે એવી ધરપત આપે છે. મને સાંભળવાની અને પછી છ સાત વાર વાંચવાની મજા આવી. તમને સૌને આવશે એવી આશા રાનું છું. કિશોર રાવળ)</p>
---	--

ગઈ કાલે ડિનર ટેબલ પર બેઠાં બેઠાં અમે આજના આ પ્રોગ્રામની વાતો કરતાં હતાં. તો મારા ઘર્મપત્ની, વાઈફી, જીવનસાથી, સરમુખત્યાર મીનુંએ પૂછ્યું, "આ મધુ રાયને કેટલાં વર્ષ થયાં?"

મેં કહ્યું, "સાંઈઠ."

એ કહે, "નો હોય!"

પણ ભાઈ મધુ રાય, તમે એ કોમેંટથી હજુ ખુશ ના થશો.

મેં મીનુંએ પૂછ્યું, "કેમ કહે છે 'નો હોય'?"

એ કહે, "તો તારા કરતા મધુ રાય એ પાંચ જ વર્ષ મોટા છે?"

પછી મારા ચહેરાનું નિરીક્ષણ કરીને એ કહે, "જો કે હવે તારી યે ઉભર હેખાય છે!"

તો મધુ રાય, આમ તમારા સાંઠમાં જન્માદિવસે ઝૂનોટ ફીલ લોન્ચી. અમે તમારી પાછળ ને પાછળ આવીએ છીએ.

મધુ રાય, તમને સાંઠ વર્ષ થયા, સિફ્ફસ ગીરો. પણ આમાં આપણા હાથમાં કાંઈ નથી.

છ મહિના અગાઉ ઈરિયામાં શાહબુદ્દિન રાઠોડે મળેલો અને એમની ઉભરની વાત નીકળી. તો એમણે કહ્યું કે "રાહુલભાઈ, બાહુ બટકો રાખ્યો તો ય પાંછઠણું બેહું!"

ઘણા લોકો ઉભર સાથે બદલતા હોય છે. આ અંગે મધુ રાય સાથે એક વાર વાત થયેલી. હરનિશ જાનીની દીકરીનાં લાંજ પછી રિસેપ્શન વખતે - ત્રણ ચાર વર્ષ પહેલાંની વાત છે- તો મેં મધુ રાયના ટેબલ પર જઈ વાત કહ્યું, "મને એકાવન વર્ષ થયાં પણ મારામાં ઢાવકાઈ ન આવી." મેં કહ્યું, "મધુ રાય, હું નાનો હતો ત્યારે મનમાં ગાંડા તરંગો, તોકાની ઘેલછાઓ અને નિશ્ચિયિસ ઈચ્છાઓ થયા કરતી, અને હતું કે ઉભર થશે ત્યારે આ બધી ઈચ્છાઓ ચાલી જશે, ને મનમાં શાંતિ થશે." તો મધુ રાયને કહ્યું કે, "મને એકાવન થયાંને હજુ ઈચ્છાઓ જતી નથી, તો કયારે જશે?"

મધુ રાય કહે કે, "ક્યારે જશે એ તો ખબર નથી પણ છઘ્યન સુધી તો જતી નથી એ ખબર છે."

તો સાહેબ, જિંદગી જતી જાય છે પણ આખ્રાહમ વિંકને કહ્યું છે તેમ "ઇટ ઇઝ નોટ ધ ઈયર્સ ઇન લાઈફ વેટ કાઉન્ટ બટ ઇઝ ધ લાઈફ ઇન ઈયર્સ વેટ કાઉન્ટ.

તો તમારા જન્માદિવસના પ્રસંગે એવી શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરું છું કે તમારા દિલના ગાંડા તરંગો, તમારી ઘેલછાઓ, અને દદયની કુમારી હાર્મેશા જળવાઈ રહે, તમારામાં ઢાવકાઈ અને વાસ્તવિકતા કયારેય ન આવે. જિંદગીના છેલ્ખા શાસ સુધી તમારામાં આત્માની જીવાની અકંધ રહે, અને આવનારા વર્ષોમાં તમારા લેખનની ઊજાળી અમને સૌને કરાવો.

* * *

મધુ રાય, લેખકો તો ઘણા હોય છે, પણ તમારાં જેવું કોઈ નથી. તમારી કલમમાં તો જાણૂ છે. તમારા એ જાણુને શાખોમાં વ્યક્ત કરી શકાય તે શકાય નથી.

જેવી રીતે કોઈ રૂપાળી સ્ત્રીની આંખનાં નશીલા ઈશારાને, ચોમાસાના પહેલા વરસાદ પછી આવતી માટીની સુંગંધને, નવા જન્મેલા બાળકની આંખોની ચુમણે કે કેસૂડાંનાં ફૂલના રંગને શબ્દોથી વ્યકૃત કરવો મુશ્કેલ છે તેવી જ રીતે મધુ રાયની કલમના જાદૂને શબ્દોથી વ્યકૃત કરવું મુશ્કેલ છે.

વાતકાર હેચિયેટ બીચરે 'અંકલ ટોમ્સ કેબિન' લખી પછી કોઈએ તેને પૂછેલું કે એમણે આવી સરસ વાર્તા કેવી રીતે લખી. તો લેખિકાએ કહેલું, "આઈ જસ્ટ હેલ્પ ધ પેન ઈન માય ડેન્ડ - એન્ડ ગોડ ડિક્ટેડ."

તો એવીજ રીતે મધુ રાયની કલમમાં દૈવી જાદૂ છે.

એમનાં બધાં પુસ્તકોમાં 'કેફિયત' ની મારા પર સૌથી ઉરી અસર થઈ હતી. એ પુસ્તક પુસ્તક નથી પણ મધુ રાયના હદ્યમાં ડેક્ઝિયું કરવાની એક બારી છે. એનાં શબ્દો વાંચકને મધુ રાયના મનનાં ઊડાણમાં લઈ જાય છે, અને લેખકના આત્માની પારદર્શકતાથી વાંચકના આત્માને લેખકના આત્મા સાથે એકાંકાર કરી દે છે.

એને એના પુસ્તકમાંથી નીતરે છે એમની નિખાલસતા, ઓનેસ્ટી, ફિલોસોફી, રમ્ભુજ અને દર્દ.

લેખક કાર્લ વાન ડોરીને લખવા અંગે કહું છે, "રાઈટિંગ ઈઝ હાર્ડ-બટ નોટ રાઈટિંગ ઈઝ હાર્ડર."

એને આઈજેક આજિમોવે કહું છે કે, "આઈ રાઈટ ફોર ધ સેઈમ રીજન વેટ આઈ બ્રીધ. બિકોઝ ઈફ આઈ ડોન્ટ, આઈ ડાઈ!"

એને સાહિર લુધિયાનવીએ કહું છે

જો સાજ સે નીકલી હૈ
વો ધૂન સબને સૂની હૈ
જો તાર પે ગુજરી હૈ
વો કિસ દિલ કો પતા હૈ

તો મધુ રાય, તમારી 'કેફિયત' મં બહામાજમાં દરિયા કિનારે બેસીને વાંચી હતી. એને તમાર સાજમાંથી નીકળેલી ધૂન એને તમારા તારનું દર્દ અવારનવાર આંખની કિનારીને ભીની કરી દેતું હતું.

* * *

ધાણી વાર અહિ અમેરિકામાં આપણાં અમુક ગુજરાતી જાતભાઈઓ 'પૈસા પૈસા' કરીને, ક્યારેક પ્રમાણિકતાના નિયમોને બાજુઓ મૂકીને, સ્વાર્થી, આઉંબરવાળી એને ઉપરછલી જિંદગી જીવતા હોય છે ત્યારે સાચું કહું તો મને મારા ગુજરાતી હોવા અંગે સંકોચ થઈ જાય છે.

પણ મધુ રાય, જ્યારે તમારા લેખ કે વાર્તા વાંચું, કે તમારી વાતો સાંબળું ત્યારે પેલા સંકોચ કરતાં સો ગણો વધુ ગર્વ થાય છે કે જે ગુજરાતના મધુ રાય છે એ જ ગુજરાતનો હું છું.

* * *

મધુ રાય, તમે બે વર્ષ અગાઉ સાઉથ પ્લેટિન્સ ફિલ્ડમાં કામ કરતા હતા ત્યારની આ વાત છે. મારી ફેફટરીથી દસ જ મિનિટ દૂર તેમની ઓફિસ હતી.

ક્યારેક અગિયાર વાગે એમનો ફોન આવતો, કહે "મલભાર પેલેસમાં સાથે લંચ લેવા આવશો?" એ મને વહાલથી 'સાહેબ' કહે છે.

તો મારે પ્રોડક્ષનનાં કાંઈ પ્રોબ્લેસ હોય કે અગત્યની મિટિંગ હોય, તે બધું છોડીને હું કહેતો, "સાહેબ, તમારી સાથે લંચની મોજ હું કેમ જતી કરણ!"

એને મલભાર પેલેસમાં ભસાલા ઢોસા ખાતા ખાતા હું એને મધુ રાય જાતજાતની વાતો કરતા- જિંદગીના વળાંકોની, ભગવાનના અસ્તિત્વની, પણ દરેક ચર્ચા છેવેટે તો એવી રીતે વળી જતી કે સ્ત્રીના સૌદર્યની પ્રશંસાએ ચરી જતા.

મધુ રાય ક્યારેક કહેતા કે 'રાહુલભાઈ, તમે બહુ જ બિંગી માણસ છો તમારો ટાઈભ ક્યાં લઈ?' પણ મને તો મધુ રાય સાથે લંચ લેવામાં મારું સદભાગ લાગતું.

- નાનો હતો, પંદર સત્તર વર્ષનો, ત્યારે જાતજાતની ફેન્ટસી કરતો. 'જબ ઘાર કિસીસે હોતા હૈ' માં દેવ આનંદ સાંચે ગોઠણભર બેસી, બે હાથ લાંબા કરી એને લહેંકાથી આશા પારેખ કહેતી, "એક દિલકે તારોમે મધુર ઝંકાર તુમ્હી કી હૈ" - તો મારી રગરગમાં ઝનકાર થઈ જતો.

'ગાઈડ'માં વહીદા રહેમાન એની તસ્તતસતી જુવાનીને માંડ માંડ ઠાંસી ઠાંસીને એના બ્લાઉઝમાં સમાવીને ગાતી કે 'ઓ મેરે હમરાહી, મેરી બાંહ થામે ચલના' તો એ વખતે મને મારી બાંહ ફેલાવી દેવા મન થઈ જતું.

પછી મનમાં જાતજાતની ફેન્ટસી ચાલતી. કે આ સાલી વહીદા રહેમાન કે આશા પારેખને બાવડેથી બાંધી હોય, એના હોક પર હોક રાખી દીધા હોય તો કેવી મજા આવે!

- એને એ જ જમાનામાં કોઈએ ચોપડી આપેલી "બ્યાંશી નામની એક છોકરી" એની વાતાઓ વાંચી તો જાણે મારા મનને, મારા સમગ્ર અસ્તિત્વને કોઈ નવી જ હુનિયાનો અનુભવ થયો હોય તેમ લાગ્યું. મને થયું, આના લેખક મધુ રાય તો

કોઈ કમાલની વ્યક્તિત્વ લાગે છે. મને એમ પણ થયું કે મધુર રાય જેવો બીજો લેખક થવો નથી. અને ૧૯૮૫ની બીજી ફેન્ટસી સાથે એક નવી ઉમેરાઈ હતી કે ક્યારેક જિંડગીના વાંકા ચૂંકા રસ્તાઓમાં ચાલતાં, ભૂલથી ય આ મહાન લેખકનો કયાંય બેટો થઈ જાય, તો એમની સાથે હાથ મિલાવવામાં જાણે જિંડગી ઘન્ય થઈ જશે.

-નો મધુર રાય, ૧૯૮૫ પછી પાંત્રીશ વર્ષ જ્યારે લંઘમાં ફોન કરી ત્થે મને પૂછ્યતાં, 'મને વખત છે?' ત્યારે તમને તો કંઈ ખબર નહોતી કે મારી જૂની ફેન્ટસી - આશા પારેખ કે વહિદા રહેમાનને ડિસ્ક કરી લીધી હોય તેનાં કરતાં ય- મલબાર પેલેસમાં મધુર રાય સાથે બેસી મસાલા ઢોસા ખાવાનો આનંદ મારા માટે અનેરો હતો.

* * *

અને અંતમાં મધુર રાય, તમારી પુસ્તિકા 'કેફિયત'ના લેખ 'દસનગરી'ના અંતમાં ત્થે લખેલું 'તમે લખપતિ' નથી. તો મધુર રાય, ભલે ત્થે લખપતિ નથી, પણ ભગવાનના ત્થે લાડકા દીકરા છો. અને એટલે જ તો ભગવાને બીજા કોઈને ન આપી હોય તેવી કલાની લેટ તમને આપી છે.

અને તમારા જન્મદિવસે આ ઓડિટોરિયમમાં બેઠેલા સૌ લોકો વતી, તમારા સહુ વાંચકો અને સૌ પ્રશંસકો વતી કહું છું કે

તુમ જીઓ હજારો સાલ
સાલ કે દિન હો પચાસ હજાર!

એક હતો રાજી

હરનિશ જાની

(મધુરાયની ખાણિપૂર્તિ નિભિતે)

મેં આદિલ મન્સૂરીને પૂછ્યું "તમારી દૃષ્ટિએ શ્રેષ્ઠ ગગળકાર કોણ?" જવાબ મળ્યો, "ગાલિબ". "તમારો પ્રિય ગદ લેખક?" જવાબ મળ્યો, "મધુર". સિતાંશુ યશશ્વરને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ગગલેખક 'મધુર', રમેશ પારેખે કહ્યું 'મધુરાય' ત્થે મધુરાયને વાંચ્યા છે? આઈ મીન ત્થે ધ્યાનથી એમની વાતાઓ વાંચી છે? વાંચ્યા પછી વિચારવું જ પડે આ કેમ લખ્યું છે, આનો અર્થ શો! એમના લેખ લેખ નથી - કળા છે. કોઈ પણ કલાનો અર્થ શોધવા જાઓ તો મર્યા.

મને વડોદરાની ફાઈન આદ્ર્સ કોલેજના ડીન મહેન્ડ પંડ્યાએ પિકાસો અને બેન્ડ્રેના ચિત્રો માટે એક વાત કહી હતી કે 'આમના પેરીટિંગ જી. આંખ મગજ પર શું અસર થાય છે તેનો અનુભવ કર. ચિત્રમાં સ્ત્રી છે કે કૂલ તેની ચિંતા ના કર.' મધુરાયની વાતાઓમાં પણ કંઈક એવું જ છે. આપણે લેખકના અને તેના નાયકમાં પરકાયા પ્રવેશ કરવાનો. ખરેખર તો લેખક વાર્તા, નાટક કે નવલકથા દ્વારા આપણામાં પ્રવેશ કરી જ લીધો છે. અને પછી કૃતિ સર્જી છે. આ લેખક ખૂબ ચંચળ છે, ખૂબ રમતિયાળ છે, ખૂબ જિંઝાસુ છે. તેની આજુબાજુ ભજવાતા જીવનમાં આવતા જતાં પાત્રોના જીવનમાં ડોકિયું કરવા માગે છે. પરંતુ તેમ શક્ય નથી. તો એ પાત્રોને પોતાની મનોસૂચિમાં લાવીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તેમનું જીવન સર્જે છે. તેમાં પ્રેમ, વ્યથા, હતાશા, વ્યબિચાર, અભિમાન, દયા બધું પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગોઠવીને આપણી નજર સમક્ષ રજૂ કરે છે. અને તે એક જાહૂઈ અરીસો બની જાય છે. જે કોઈ કોઈ અંદર ડોકિયું કરે તેને પોતાનો ચહેરો દેખાય છે.

"બાંશી નામની છોકરી" મેં ૧૯૮૦માં વાંચી હતી. એ સંગ્રહની મોટા ભાગની વાતાઓ મને સમજાઈ નહોતી. એ બધી વાર્તા મેં ૨૦૦૦ માં ચાલીશ વર્ષ પછી ફરી વાંચી. વાંચી અને વિચાર્યુ. આ માણસે સત્તર વર્ષની ઉભરે આ કેવી રીતે કર્યું? દ્વારિકાવિશની કૃપા વિના આમ ન લાયા. તે જ્યાનો કેવો હતો? પિતાખર પટેલ, ઈશ્વર પેટ્લીકર, લાલુબેન મહેતા, ચુની-લાલ મહિયા વિગરે લેખકો ધૂમકેતુ, રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, ગુલાબદાસ બ્રોકર, કનેયાલાલ મુનશીની શૈલીને જીવતી રાખવા માંગતા હોય તેમ લખતા. મોટા ભાગની વાતાઓમાં "રમા રમણનું ટિલ ચોરી ગઈ", "ગણપતિશંકર બહુ પવિત્ર-પ્રમાણિક કારકૂન હતા", "વિનોદ સમાજ વિરલ્લ મસ્તક ઊંચું કરવાનું નક્કી કર્યું", "શ્રીમતિએ ખૂબ પ્રેમથી શ્રીમાન માટે કારેલાનું શાક બનાવ્યું" એવું એવું આવે. હવે આમાં તો "બાંશી" નામની છોકરી લાવો. સાલું બાંશી નામ જ સેક્ર્ચી છે. બાંશીનો નાયક મધ્યમ વર્ગનો યુવાન છે, જેને પોતાની ઔકાત ખબર છે, જેણે રમતની શરૂઆત પહેલા જ હાર સીકાર કરી લીધી છે. બાંશીને આ નાયક ગમતો હતો. "આઈ લવ યુ" એમ કહ્યું નહોતું એજ. જે દેશમાં મુકેશના નિરાશાજનક, રડતાં ગીતો વખણાતા હોય તે કણના નાયકો હુંઘદ જીવનના સ્વરૂપ જુબે એમાં નવાઈ નહીં. બાંશીનો નાયક બાંશી ન મળે તો ય સંતુષ્ટ છે. આ એક સેંકડો નાયકોની વાર્તા છે, એક મનોમંથન છે, એક વિચાર છે. ખાંધુ પીંફુને રાજ કર્યું નથી.

મધુરાયની વાતાઓ પર લોકોએ રિસર્ચ કરી અને પિ.એચ.ડી. ની ડિગ્રી પણ મેળવી છે - વાતાઓ પર જ! નાટકો અને નોવેલોની તો વાત જ નથી કરતા. ખરેખર તો ચાર-પાંચ વાક્યોમાં તેમને વિશે લખવું તે પણ ઓછી સિદ્ધિ નથી.

'છોડ' વાતાઓ હતાશા, ચિંતા, ઉત્પાત જેવી લાગણીઓ જીવિત થઈને હરિયા નામના નાયકને મળે છે, જે લા-ગણીધીન છે. આવું દરેક લેખક ન વિચારી શકે. વાતાઓ શબ્દોના આટાપાટા ખેલાય છે. વાયક પોતે જ એક દઢાની જેમ ઉછળે

છે. મધુરાયના કોઈ પણ લખાણમાં ચાતુર્ય હોય છે. વાંચકના ભગજ સાથે રમત રમાય છે અને વાંકા ચૂંકા શબ્દોની ગોલંદાજી થાય છે. વાચકને એમનું લખાણ વાંચવાની અને સમજવાની એક ચેલેન્જ પેદા થાય છે. મારી પત્ની હંસાએ મને કહું કે "મને તારી વાતાઓ સમજાય છે. પરંતુ મધુરાયની વાર્તા માથા પરથી જાય છે." ત્યારે મેં કહું કે "હું તારા માટે લખું છું, મધુરાય મારા માટે લખે છે."

'કાળસર્પ' વાર્તા વાંચો તો જણાશે કે લેખક એવા શબ્દ પ્રયોગો કરેછે કે આપણાને લાગે તે આપણે અભિજા છીએ. બે પરમાણુના સંચોગથી એક 'અણુ' બને, ત્રણ અણુનો એક 'ત્રસરેણુ' એવા ત્રસરેણુને પાર કરવામાં સૂર્યના કિરણને જે સમય લાગે તેને 'ગુટિ' કહેવાય. સો ત્રુટિઓનો એક 'વદ'. ત્રણ વેદનો એક 'લવ'. ત્રણ લવનો એક 'નિમિષ'. ત્રણ નિમિષની એક 'કણા', પાંચ કણાણોની એક 'કાણા', પંદર કાળાનો એક 'લધુ'. પંદર લધુની એક 'નાડિકા', પંદર નાડિકાનો એક 'પ્રહર'-આદ પ્રહરનો એક દિવસ-આઈ બાત સમજાયે? આનું તો કેવું કેવું ભયું છે એમની વાતાઓમાં.

'વટલાવવાનો કિસ્સો' વાર્તા વાંચો. તો એક ગજાલ જેવું લાગે. કારણ કે વાક્યે વાક્યે તેમે 'વાહ, વાહ' કરો. કવિઓ, અને લેખકો અમસ્તા એમને ગંધસ્વામિ નથી ગણતા. 'દિલ કી ગલી'ના નિબંધો વાંચો. ખબર પડશે ગુજરાતી ભાષાના શબ્દોનું જ્ઞાન કેટલું છે. 'અભિયાન'ના 'મન કી બીન'ના લેખો જુઓ. આપણે નાટક કે નોવેલની તો વાત જ નથી કરતાં. અહીં જે બે ચાર વાતાઓની વાત કરી છે તેવી તો ઘણી બધી લખાઈ છે.

મધુરાયની લેખન શૈલીને બિરદાવવા માટે જ આ વાતાઓની નોંધ લીધી છે. ઘણાં લોકો એમને સદીના શ્રેષ્ઠ ટૂંકી વાર્તાના લેખક ગણે છે. જે હોય તે પરંતુ જ્યારે ગુજરાતી સાહિત્યમાં સામાજિક વાતાઓનો પ્રવાહ ચાલતો હતો તેમાં કંઈક નવું લાવીને એક નવી પગદંડી બનાવી અને નવી શૈલી સતત વર્ષની ઉભરે ગુજરાતના ચરણોમાં ઘરી. અને એ પગદંડી પર કેટલાય નવા લેખકોએ મજલ કરી.

આજે મધુરાયની ખણ્ણ પૂર્તિ ઉજવાય છે ત્યારે સિંહાવલોકન કરવાની તક છે. અને હજુ નવી પગદંડીઓ બનાવવાની બાકી છે. સાહિત્ય સર્જન માટે આભાર અને અભિનંદન

સિટોટીની જાત્રા

કિશોર રાધન

લંકા સોનાની હતી એ તો સાંભળેલી વાત પણ ભાવનગરમાં સોનાનો સૂરજ ઊગતો એ તો મેં મારી સગી આંખે નીછાળું છે. શિયાળામાં લીલાછમ લીમડામાંથી ગળાઈને આવતો કુંશો તડકો, હવે જોવા ન મળે. લીમડા જ કયાં રવા છે? બોરતણાવમાં પાણી છલક છલક થતું, પિલ ગાઈનમાં બેડ વાગતા, ગંગાજળિયાના પાણીમાં મો જોઈ લોકો બાબરી ઓળતા, 'સબ હુંબો કિ ડાન દવાંયે' તમને ધોધા દરવાજાના લાલ દવાખાનામાં મફત મળે, પેટટ મેડિસિનોએ જનતા ઉપર નાગચૂડ નહોતી લીધી, જાપાનીજ માલ હલકા દરક્ષાનો અને ત્યાંના રમકડાં સાવ તકલાદી, ઈજિલશ રમકડાંની બોલબાલા હતી અને એફસરે પણ ઈ જમાનામાં કેવાં કુમણાં હતાં, આજનાં તો કેન્સર કરી નાખો! બાંડરંડાંમાં રમેશને હું બે જ જણા એટલે આપણો મોટાભાઈ તરીકેનો ડંકો વાગે અને એ મારું કીંચું કરતો પણ ખરો. ઈ જમાનો થાવો નથી.

દિવાળી આવતી એટલે હતી ધરમાં ફટાકિયાં અને ધારી ધૂઘરા હાથ નાખો ત્યાં મળે. બજારમાં રમકડાંની મોટી દુકાન મુસાભાઈની. વોરા બજારને નાડે એની દુકાન. કેસરીવાળ અને મૂછો વાળા, જાડા એવા મુસાભાઈ ગણ્યા ઉપર, ગાઢી નાખી બેસે. એ ગાઢીએ બેઠા બેઠા બૂમો મારે 'જાપાનીજ ટનટિબલ લાવ' કે 'સિરી-વાંદરો સણગાવ્ય', 'બેટા ગફુર, કયારુનો કઉ છું કે ભૂરી પરી નજર સામે મૂક, માળિયે શું કામની?' આ દિવાળી જોશે ત્યારે તું માલ મેઠેથી ઉતારીશ? અને તેનો બાર વર્ષનો ગફુર નિસરણી ચડ ઉત્તર કર્યા કરે. દુકાન આગળ ગરદી ઘણી પણ મુસાભાઈ કોઈ ઘરાકને પાછો જવા ન હે, 'એલા ગફુર, રાવળકા સારું ચા મગાવજે' અને બાપાજી સામે મરકીને કહે 'આજે બેથ ફરજંદોને લાવ્યા છો? નાનો કેવડો થયો? અને ગામે એવી સફેદપરી આવી છે આ ગફુર આવે એટલે દેખાનું'

'સફેદપરી' નામ સાંભળી અમારા કાન ચમક્યા અને મુસાબાઈને એની ખાત્રી જ હતી. 'સફેદપરી'ને આજના છોકરાં તો ક્યાંથી ઓળખે પણ એ જમાનામાં ચિત્રગુમ ડિટેક્ટિવની 'બહુરૂપી'માં આવતી સાહસકથાઓ બહુજ પ્રખ્યાત હતી. ચિત્રગુમ વકીલ અને તેનો સાગરિત મનહર તેમની 'સફેદપરી' મોટરમાં મુખી નગરીમાં ગવર્નરના મહેલ અને ગુંડાઓના અજ્ઞા વચ્ચે મારમાર દોડાડોડી કરતી.

બાપાજી માટે છલકતો ચાનો ઘાલો આવ્યો. અમદાવાદમાં અરવે ઘાલે ધરાકને પટાવે તેવું ભાવનગરમાં તે દિ' નહોતું અને આજે પણ નથી. પછી નિરાંતે નમૂનાઓ જોઈને અમે પેટ દબાવો એટલે 'મિયાઉ' બોલે એવું એક રબ્બરનું બિલાહું, ચાવીથી રમરમ ચાલતી 'સફેદપરી', સ્પ્રિંગથી ચાલે એવા બે પ્રમર ગરિયા, એક તાળિયો પાડતો મિકોનાઉસ લઈને અને પેલી 'હંટરવાલી'માં નાહિયા પહેરતી એવા બે બુરખાઓ પહેરીને બાપાજીની બે આંગળીએ નાચતા કૂદતાં અમે ઘરે પહોંચ્યાં. તે દિ' આજની જેમ રમકડાં પરીકમાં ન આવે. તમે થેલી લઈને ગયાં હો એમાં ભરી દે.

રબ્બરના બિલાડાણા 'મ્યાઉ મ્યાઉ'થી મારા બા બે કલાકમાં જ થાકી ગયા અને અમે બે ભાઈઓને બે દિવસ લાગ્યા. પણ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ને બિલાડાણી આવરદા લાંબી એટલે પાંચ વરસ સુધી બિલાહું પગમાં આવતું યાદ છે અને પગમાં આવતાં 'મ્યાઉ' બોલતું પણ યાદ છે. અંતે ફાટી ગયું એટલે અવાજ બંધ થયો. તેના રબ્બરથી પેન્સિલની લીટીઓ ભૂસવાના થોડા ગ્રયોગો કર્યા પણ પછી તેનાથી મોટા કણા ડાઢાઓ પડવા લાગ્યા ને ચેકાચેકી જલદી ધ્યાન બેચે એવી સ્પષ્ટ થતી ત્યારે ઘરમાંથી ધા થયો.

'સફેદપરી' દેવહિવાળી લગી દોરી અને પેલી એભેસેડર ગાડીની જેમ એફ્સલ તૂટી ગઈ, પૈડાં બે નોખા થયાં. ઈ પૈડાં એટલે પતરાંની એક ગોળ ડાખલી અને એની ઉપર ટાયરનો રંગ કરેલો અને હબકેપ ચીતરેલી, વચ્ચે એક કાણું. સંશોધન કરતાં રમેશને જરી ગયું કે હોઠ અને દાંત વચ્ચે પૈંહું રાખો, સરખી હોઠ વચ્ચે દબાવી રાખો અને કૂક મારો તો વચ્ચેના કાણામાંથી હવા જાય અને તીકી સીટી વાગે. બાહુબળથી એક સીટી મેં પડાવી લીધી અને ઘરમાંથી માંડ બિલાડાણો અવાજ બંધ થયો ત્યાં સીટી ઉપર સીટીઓ વાગવા લાગી. હું મોંમાં સીટી રાખી બાલ્કનીને કઠીએ શાંતિથી ઊભો હતો. પાછળથી રમેશે પાછળથી મારા કાનમાં જોરથી સીટી વાગી, હું ચંમકી ગયો અને મારા મોમાંથી સીટી ઉતી ને રસ્તા ઉપર પહેલા ગાયના પોદળામાં જઈ પડી. હું ગુરુસે થઈ રમેશ તરફ ફંધો અને એક હાથ ઊચો કરી મોટાભાઈનો હક્ક અમલમાં મૂક્યો અને ગાલ પર થપાટ મારી (બહુ હળવી, હો!). રમેશ ઘટક કરીને થૂંથૂં થૂંથૂં ગળે ઊતારી ગયો અને સાથો સાથ પેંહું પૈંહું પણ!

'સીટી ગળી ગયો' એમ બહુ જ સ્વસ્થતાથી પણ આંખોમાં જળજળિયા સાથે નિવેદન કર્યું. જળજળિયાં સીટી જતી રહી તેના હુંબમાંજ હશે એમ મારું માનવું છે.

હવે શું થાય! પહેલાં તો જઈને હું જ બાને કહી આવ્યો કે રમેશ સીટી ગળી ગયો. ઉપાડીને રમેશને બે તમાચા એમણે માર્યા. કામવાળીને બોલાવી રમેશના પગ પકડી ઊંઘો કરી સીટી બંખેરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એમ કંઈ પૈંહું પાછું નીકળે? 'મારા રોચા, આ કંયાં ઊંઘું કર્યું, હવે પેટ કપાવથું પડેશો! કંયાં નાચકષાંમાં આ કૂકદાંસું થયું? રવજીઝા, જઈને કિશોરના બાપાજીને પોસ્ટોફિસમાંથી બોલાવી આવ કે સટ આવે. અને એક ઘોડાગાડી ઊભી રખાવ હોસ્પિટાલે આ રમેશિયાને લઈ જવો પડશે. ...'

'અને રમેશ તરફ ફરી'ખાવાટાળ, ઘરમાં ખાવાનું આટલું પાર વગરનું પદ્યું છે અને આ સિટોટીઓ ખાવાનું કંયાં ચૂઝયું? હું કેતી'તી કે જાપાનીજ માલ નો લેવો તકલાદી છે અને પેસા પડી જાય... ડાફ્ટરને ચાંપવાનો ચાંડલો જૂદો...' એક શ્વાસ ખાલ્યા વગર અને શબ્દોનું જરા પણ પુનરાવર્તન કર્યા ત્યાં સુધીમાં પરિસ્થિતિનું સચોટ પુથુકુરાણ કરતાં રહ્યાં.

બાપાજી આવ્યા અને પળમાં કળી ગયા કે ડાફ્ટર પાસે ગયા વિશ આપણાથી કશું થાય તેમ નથી 'હાલો ગાડીમા' એટલે બાગે સાડલો બદલી લીધો. ડાફ્ટર ઉપર રોલો રાખવો જોઈએને, માની જવાબદારીનો કંઈ અંત છે! મને ઘોડાગાડીમાં બેસવાનો શોખ. આ ચંપલ પગમાં નાખ્યાં અને ઊતર્યો.

અમે સાગમટે બેઠાં. 'લઈ જા ખારેગે પર ડોફ્ટર હરિહરને ત્યાં' ગાડીવાળાએ ગાડી ઉપાડી પણ પછી કહે 'સાબ, હરિહર ડાફ્ટર કોણ?' ઓલા ઊનાળામાં ય કોટ નીચે ઊનાનું જીકીટ પેરે ઈ?' બાપાજી કહે 'હા, તે ઓળખ્યો બરોબર.' 'તો અમે ગાડીવાળાવ બધાને ઓળખ્યિયે. પોર એને અગાઈ થઈ ગઈ તે જુગલરામ વૈદની દવા કરવા જ્યા'તા ત્યારે હું લઈ જ્યો તો એને. ગામ આખાને ખબર! અને કહું જુગલરામે કે આ કોટ પેરવો રેવા ધો, તો ઈ દાફ્ટર કે એમ નો થાય.' ભાવનગરમાં ઈ એક જ ડાફ્ટર તશ્શી-પીસ સૂટ પહેરતાં અને તે પણ હર મોસમમાં. બા કહે 'ન્યાં કેમ?' લાલ દવાખાનાવાળા લાભસંકરભાઈ ડાફ્ટરને મૂકીને આને ત્યાં કેમ?' તો કહે કે, 'આણે નવું એક્સરે મશીન લીધું છે. કાપકૂપ કર્યો વગર અંદર જોઈ શકાય!' બાપાજીએ ફીડ પાડ્યો.

હાંકળા ફાંકળા અને ડાફ્ટરને ત્યાં ઊતર્યો. પળમાં ડાફ્ટરે કોથડો જાણી લીધો અને વાતની અગત્ય આગળ, બાપાજીને ચા પાણી પાનનો વિવેક માંડી વાખ્યો ને કહે કે 'હાલો, એક્સરે કાઢીએ.' એટલે અમે બધા હુકુમુ ડોફ્ટરની પાછળ પાછળ અંદરના રૂમમાં ગયા.

'આ કિશોરને મશીનનો શોખ' એમ કહું એટલે ડાફ્ટરે મને રસીથી સમજ પાડી. હવે એ વખતના એક્સરે મશીન તો જુઓ. એક છ ફૂટ ઊચો અને બે ફૂટ પહોળો એક લોખંડનો માંચડો રૂમ વચ્ચે જમીનમાં ખોડેલો. એની વચ્ચે ગરગાઈથી ઉપર-નીચે જાય તેવી બે ફૂટ પહોળી, ચારેક ફૂટ ઊરી એક ફેલી. ફેલીમની પાછળના ભાગમાં તંબૂરાના પેટ જેવો એક કાચનો ગોળો

અને એમાંથી વિજળીના તાર દીવાલ પાસેની એક બોક્સમાં જાય અને બોક્સસ પર મશીનની ચાંપો. ગોળાની આગળ એક સિસાની જાડી લાદી. લાદી આમ ફેરવો તો એક્સરેનો માર્ગ મોકાળો કરે અને તેમ કરો તો એક્સરે ભરડા પર પડતા અટકાવે. ફેરિભની આગળના ભાગમાં એક નાનો, ગંદા પીળા રંગનો પડદો. ફેરિભની પાછળ રમેશને નાગડો કરી ઊભો રાખ્યો. બાપાણુએ સમજાયું કે પેલો ગોળો એક્સરે કિરણ હેંકે અને કિરણથી વચ્ચે ઊભેલા રમેશની સોસરવા આરપાર જઈ પેલા પડદા ઉપર પડે અને આપણને પેટમાં શું છે તે દેખાડે. તો મેં પૂછ્યું કે એક્સરે હાડકાં, માંસ, ચામડીમાંથી જઈ શકે તો અને ચડી ખમીસ શું નહે છે? બાપાણ મૂંગાય તે પહેલાં ડાફુટરે સમજાયું. "રતિભાઈ તમારો આ છોકરો હોશિયાર છે હો. જો, ચડી ખમીસના બટનો હોય એ આપણને પેલા પૈંડા જેવા લાગે અને ગોળાનો થાય. મહિનો મહિનો જીતાં બેસો તો ય આરો ન આવે, ત્યાંના ત્યાં જ હાજરાહજૂર! એટલે નીકળો એવી બધી વસ્તુઓ કાઢી નાખવી જોઈએ."

ડાફુટરે કંપાઉન્ડ પાસે બારીના પડદા પડદો દીવા અને સિસેમા જેવું અંધારું કરી દીંગું. ચાંપ દાબી અને પેલા ગોળામાં કર્દી જાણજ્ઞાટી થયા લાગ્યો. અમે બધા ફેરિભની આ બાજુ ડેક્ટર સાથે ઊભા. ડેક્ટર એક સ્ટૂલ પર બેઠા. પેલી ફેરિભને નીચે ખેંચી રમેશના પેટ આગળ લાવ્યા. 'આ રહ્યું પૈંડું!' ડેક્ટર આનંદથી બોલી ઉદ્ઘાયા. પછી અમારા બધાના વારા કાદ્ઘયા. સાંનું કર્દી દેખાય જ નહિ. આંખો ચુંચી કરી, કર્દી વાદળાં જેવાં ઘાબાં ઘાબાં દેખાય પણ એ બધામાં એક કાળી ડિબાંગ ગોળ ચકરડી ચોખ્યી ટેખાણી. બાપાણને ડાફુટરે કહ્યું કે 'હજી તો હોજરીમાં જ ચકરડી પડી છે. સાંજ સુધીમાં આંતરડામાં પ્રવેશ થવો જોઈએ.' બાપાણ કહે કે 'ધનુરનું ઈજેશન આપવું નો જોઈએ? ચકરી લોઢાની છે અને જો ધનુર્વા થયો તો રામકહાણી.' ડાફુટર કહે કે "ના રે ના. એ તો ઘામાં લોહું અદે તો આપવું જોઈએ" પછી પૂછે કે આનો ફોટો પડાવો છે?" મને વિજ્ઞાની જેમ કુતુહલ હતું, બાપાણને કહે કે 'હા, ઘરે કોઈ આવે તેની હારે વાત કરવાનો એક નવો વિષય મળે'. બા કહે રમેશને ડારો દેવા ફોટો કામ આવશે. મોટો થાય ત્યારે શું કારસ્તાન કર્યા ઈ યાદ દેવાવાય. પુરાવો હોય તો કામમાં આવે ને! જે તે મૌખાં નાખે છે તેની ઓ ભૂલી જાય.' એટલે સર્વાનુભતે ડાફુટરનું સૂચન પાસ થઈ ગયું.

ડાફુટરે પેલો સીસાનો પડદો આડો પારી એક્સરે અટકાયાં કંપાઉન્ડને ઉપર એક ફોટાની પ્લેઇટ લાવવા કહ્યું એટલે એ એક ડાફુટમાં ગયો અને અને એક ફોટાની ફેરિભ જેવું લઈને આવ્યો. એ ફેરિભને પેલા પીળો પડદો કાઢી ઓની જગાએ ફિટ કર્યો. બાપાણ કહે 'રમેશ, હવે ફોટો પાડે છે, હસતું મોહું રાખજો.' ડાફુટરે સીસાનો પડદો આંખો ખસેડી 'એક કંપાઉન્ડર, બે કુંપાઉન્ડર...' સેકન્ડો ગણવા માંડી. 'પંદર કંપાઉન્ડર' સીસાનો પડદો આડો ધર્યો, મશીનને બંધ કર્યું. કંપાઉન્ડર પેલી પ્લેઇટને ડાફુટમાં લઈ ગયો અને પછી ડાફુટરે રૂમની બારી ખોલી નાખી. 'કાલે સવારના આવશો ત્યારે આ ફોટો મળશે.'

પણ બા કહે કે એક જ મોકાણ છે. ડેક્ટર તેમની સામે જોઈ રહ્યા. 'હિવાળીમાં બહુ બધું દાખ્યું એટલે રમેશને બાદી થઈ ગયેલી અને પછી જાડા એટલે મેં ઈજ્રાજ ફકાયાં. એટલે હવે બે દિવસથી કબજ્જ્યાત થઈ ગઈ છે.' ડાફુટરે રમેશને કેળાં ખવડાવવાની સલાહ આપી. 'જેણી જરા ધક્કો મળે અને આંતરડા લાપસણાં થાય.'

બીજે દિ' અમે સહ કુંબ પાછા ઉપર્યું હરિહરનના દાવાખાને. મોટો કાળો ફોટો તેથાર હતો. બધાએ વારાફરતી જોયો. મેં કહ્યું કે 'કાલે તો આ ચકરડી કાળી હતી અને આમાં કેમ ધોળી?' ડેક્ટર કહે આ તો નેગેટિવ છે એટલે ધોળું કાળું દેખાય અને કાળું ધોળું. "પણ ચકરડી ધોળા રંગની હતી," પણ મેં મક્કમતાથી કહ્યું 'સફેદપરી નામ અમયું પાડ્યું હતું?' પૈડાં, હોર્ન, છાપરાનું કંતાન, સીટ બધું ધોળું! જોવું હોય તો કાલે બાકીની ટૂટલી સફેદપરી લેતો આવું. પૈડાં ધોળાં જ હતા.' ડાફુટર લાજવાબ થઈ ગયા! અને મારી વાત સાવ ગળી ગયા. ફરી એક્સરે મશીન પર રમેશને ઊભો રાખ્યો. મને હવે રસ નહોતો રહ્યો એટલે હું તો બહાર બેઠો. બહાર આવી ડેક્ટરે કહ્યું કે ચકરડી આગળ વધી છે પણ કેળાનો મારો ચાલુ રાખજો.

ચાર દિવસે એમ સવાર સાંજ ડાફુટરને ત્યાં ગયા અને અંતે એક દિવસ ચકરડીએ દેખા દેવી બંધ કરી. ડાફુટર કહે કે હવે મામલાનો અંત આવી ગયો. પણ મારા બા કહે કે ખાત્રી કરવી સારી એટલે બીજા બે દિવસ એક્સરે પડાવ્યા. અને પ્રકરણ પૂરું થયું. મારા બા બધી દેરાખીઓને અને સાહેલીઓને દેખાડી રમેશના ડંકા વગાડતા અને સમયસર ધોડાગાડી ન મગાવી હોતો પેટ કંપાવવામાંથી રમેશ બચત નહિ એમ જશ ખાતાં. એક ઘાત ગઈ!

બે દિવસ પછી મેં રમેશને એક દસ્તો લઈને પેલી સફેદપરીના હાડપિંજર સાથે ઘડૂકિયા લેતો જોયો. બીજા બે પૈડાં પહેલાં બે જેવા કાઢવા સહેલાં ન નીકલ્યા. એની ઘરી કમાન સાથે જોડાયેલીને એટલે! મેં કહ્યું કે બાને કહી દઈશ કે પાછો બીજી સિટોટીની પેરવી કરે છે. રમેશને કેળાની પરેજમાંથી ફરી પસાર થતું નહોતું, બહુ કરગાંયો અને અંતે એક અઠવાડિયું મારા લેસનના પાડા લખી આપવાનું વચ્ચન આખ્યું ત્યારે મેં અને અભયદાન આખ્યું.

મારું ગજું નથી રાહુલ શુક્રલ

મને યાઈલી અંગ્રેજી અતારની સુગંધ બહુ ગમે છે-પણ એ દરેક વસ્તુ હું પામી શકતો નથી-અને હું જ શા માટે, આ ગીય દુનિયામાં કોણ હશે અને કેટલા હશે એવા કે જેની દરેક આકંક્ષાઓ સંતોષાર્થ હોય!

યાઈલી ખરીદવાનું મારું ગજું નથી. એવી જ રીતે, જેવી રીતે ગૌતમીને પામવાનું મારું ગજું નહોતું. દરેક વખતે કોઈને કોઈ મજબૂરીનો અસવાર મનના ઘોડે ચડી જાય છે, અને મનને ઉત્તરમાં જવું છે, તો એ લગામ તાણી તાણી અને ચાબુક વિઝી વિઝી દક્ષિણ તરફ લઈ જાય છે.

થાય છે કે પ્રસંગો મને સહેજમાં ઠગી જાય છે. એવું ય લાગે છે કે મારાથી વધુ દુઃખી દુનિયામાં કોઈ નહીં હોય. કારણકે મને સરસ વસ્તુ ગમે છે અને મોટા ભાગની હું પામી શકતો નથી.

ગૌતમીને મેં એક વાર કહેલું કે, "ગૌતમી, મને તારું નામ બેહદ ગમે છે." અને મારો સ્વભાવ ખૂબ ગમતો હતો. હું મારું નામ બદલીને "ગૌતમી" કરી શક્કું એમ નહોતો. એ મારા જેવો સ્વભાવ પોતાનો બનાવી શકવાની નહોતી. પણ તો ય મને ગૌતમી નામ ખૂબ જ ગમતું હતું- અને મારો સ્વભાવ ખૂબ જ ગમતો હતો. એટલે છેવટે અમે નક્કી કર્યું એક બીજાના થઈ જવાનું. બીજો રસ્તો જ નહોતો.

પછી ખબર નહીં કેમ, નેશનલ પાર્કમાં ગુલાબ થોડાં વધુ ઊગતાં હતાં. રાતે આકાશમાં તારાઓ સહેજ વધુ પ્રકાશ આપતા હતા. અને ચોપાટી સામેના કીમ-સેન્ટરવાળા વધુ સારો આઈસકીમ બનાવવા લાગ્યા હતા.

હું અને ગૌતમી બધે ફરતાં હતાં. મારી વાતો સાંભળી એ ખૂબ હસતી. મને કહેતી કે મારા જેવો ઈન્ટલીજેન કોઈ ક જ હોય છે. ગૌતમી અંગ્રેજ સારું બોલતી હતી. અને જડપથી બોલે એટલે ઈન્ટલીજેનને ઈન્ટલીજેન કહેતી.

"તું અંગ્રેજ મજાનું બોલે છે હો!" હું કહેતો.

"વેદ્સ આઉટોફ પ્રેક્ટીસ."

"એમે કે?" હું પૂછતો.

"ઓ એસ" એ છટાથી કહેતી. અને પછી ગૌતમી મને આગ્રહ કરતી કે મારે એની જોડે અંગ્રેજમાં જ વાત કરવી. હું ન કરતો. બીજી કોઈ સાથે વાંધો નહીં. ગૌતમી પાસે ભૂલ કરું તો શરમ આવે.

અમે દરિયા કિનારે બેસવા જતાં.

"જેન્ટી, બિલીવ મી. આઈ લાઈક યુ સ્પો મચ." એ મારો હાથ એના હાથમાં લેતી અને એની આંગળી મારી આંગળીઓમાં પરોવતી. આંગળી દબાવતાં એ આગળ બોલતી, "જેન્ટી, આપણો પ્રેમ સ્પિચ્યુઅલ છે- દિવ્ય છે." મને 'જ્યંતી'ને બદલે 'જેન્ટી' સાંભળું ગમતું.

અમે બેઠાં જ રહેતાં. પ્રેમ કરીએ છીએ એવું જ્ઞાન થયાં પછી જરાક મુંગવણ થતી. પહેલાંય બેસટાં હતાં. પ્રેમ કરીએ છીએ એ ખબર નહોતી. પછી ખબર પડી. અગાઉની જેમ જ બેસતાં પણ મનમાં કાંક વિશિષ્ટ વસ્તુ થયા કરે છે.

"જેન્ટી, તું મહેનત ખૂબ કરજે હો. પરીક્ષામાં ફર્સ્ટ ગ્રેડ આવવો જોઈએ." એ મને પાનો ચડાવતી. ને હું આભારવશ થઈ જતો. અમસ્તો અમસ્તો જ. મારી આટલી દરકાર અગાઉ લેતું તું ય કોણા? -પહેલા તો કદીક એવું લાગતું કે દુનિયામાં મારું સ્વજન કોઈ નથી. મને થતું કે હું આટલી બધી બુદ્ધિ લઈ, સેહનાં ફૂલ અને લાગણીની માળા લઈ ઊભો છું; જીવનના માર્ગ પર-પણ સાવ એકલો. પછી ગૌતમી આવી. મેં એનો સત્કાર કર્યો, અને એણે મારા ફૂલ અને માળા સ્વીકારી લીધાં.

એક દિવસ હું સવારથી જ અસ્વસ્થ હતો. કોઈ કારણ વગર પિતાજી મારા પર ખૂબ બિજાયા. હું કંયાળીને મિત્રને મળવા ગયો. મિત્રો મારી અને ગૌતમીની વાત જાણતા હતા. આથી મારી મજાક કરતા હતા. હેમત, મારો મિત્ર, મજાક કરતાં કરતાં મારી જોડે ઝગડી પડ્યો અને મને કહ્યું: "તું તારી જાતને બહુ બુદ્ધિશાળી માને છો? તારામાં અભિમાન સિવાય કશું નથી-તું કોઈની દોસ્તી કે પ્રેમને પણ લાયક નથી." ને હું કમકમી ઉદ્ઘાટ્યો. સીધો ગૌતમી પાસે ચાલ્યો ગયો. અમે દરિયા કિનારે પહોંચી ગયાં મેં એને મિત્રોની વાત કરી. "ગૌતમી..." હું સાવ ઢીલા અવાજે બોલ્યો: "શું સાચસાચ હું એવો માણસ છુ?" ને પછી મને ય શું થયું, હું દ્યૂસકે ધૂસકે રડવા લાગ્યો.

"ઓહ, નો ડિયર" એ બોલી ઉઠી. મારું માયું એના કલા પર મેંચી જીથું અને મારા માથા પર હાથ ફેરવવા લાગ્યી. "નો. જેન્ટી, નો એ એ બધા જૂડા છે, સાવ ખોટા, એફ્યુઅલી યુ આર સો સ્વીટ-સો નાઈસ. તું ઢીલો ન થઈ જ જેન્ટી."

મેં રીતી લીધું. માયું ઊચું કર્યું, ગૌતમીની આંખમંથી આંસુની સેર નીકળીને સુકાઈ ગઈ હતી.

"તું ય રીતી, ગૌતમી!" મેં કહ્યું.

એ કાંઈ ન બોલી. મારા ખખે માયું મૂકી દીધું. થોડી વાર પછી એણે પરસમાંથી એક કવર કાઢ્યું. મને કહે, "જેન્ટી, તારા માટે કશુંક લાટી છું."

"શું છે?" મેં પૂછ્યું.

એક કવર મારા હાથમાં મૂકતાં એ બોલી, "વિત્ય ફોનેસ્ટ લવ, હુ માય ડિયર જેન્ટી," મેં કવર ખોલ્યું. અંદર ગૌતમીનો ફીટો હતો. રંગી. "રંગીન કેવી રીતે? મેં પૂછ્યું.

"મારા ફાધર જાપાન જઈ આબ્યા ત્યારે વન ડાન કલર ફિલ્સ લઈ આવેલા." એણે કહ્યું.

પછી મને થયું કે રોજ સવારે ઉઠીને ગૌતમીનો ફીટો જોઈશ તો મારા દિવસો સારા જશે. ને રોજ રાત્રે હુંફીટો એક પુસ્તકમાં મૂકી પુસ્તક ઓશીકા નીચે રાખી દેતો, ને સવારે ઉઠી સૌ પહેલાં ગૌતમીનો ફીટો જોતો. મારા એ દિવસો ખરેખર સરસ જતા હતા. જીવન ખૂબ જ સુંવાળપથી સરતું જતું હતું. ગૌતમીમાં દૈવી અંશ હોવાની પ્રતીતિ થઈ હતી.

એક દિવસ ગૌતમી કહે, "જેન્ટી, તું ફીટોગ્રાફીનો હોબી કેળવને!"

"મને ન પોસાચ હો." મેં કહ્યું.

ને બીજા દિવસે એ એક પેકેટ લઈને આવી હતી. "વિત્ય ફોનેસ્ટ લવ હુ માય ડિયર જેન્ટી." એણે એક અફલાતૂન કેમેરા મારા હાથમાં મૂકી દીધું. "નહીં ગૌતમી...." મેં ના પાડી. પણ ગૌતમીના સ્નેહ પાસે હું હંમેશા જૂકી જતો. ને પછી બીજા દિવસે એ આવી ત્યારથી જ કંઈક કહેવા થનગનતી હોય એવી દેખાતી હતી.

"શું વાત છે ગૌતમી?"

"ઓ જેન્ટી-એક વન્ડરકૂલ સમાચાર આપવા છે."

"શું?"

"ઓ બિક્ષીલ ભી. તું સાંભળીને ગાંડો થઈ જશે—" એ મારી ધરિયાળનો પણો ટીક કરતા બોલી.

"હં, કહે તો ખરી." મેં કહ્યું.

"જો પણ્યા બિઝનેસના કામ અંગે જાપાન જાય છે એનું આઈ ટૂ વિલ બી એક્પનિંગ હિમ."

"શું કહે છે!" હું આશ્રમયાકિત થઈ ગયો.

"હા, જેન્ટી, હું જાપાન જાઉ છું. પણ ઓનલી ફોર ટેન ટેઇઝ. બોલ તારા માટે શું લાગું?"

"કંઈ જ નહીં. તું અમસ્તી યે મને ખૂબ બેટો દઈ ચૂકી છે. હું તને કંઈ દઈ નથી શકતો."

"સ્લુપિડ!" એ બિજાઈ ગઈ. "હું પ્રેમથી આપું અને તું ગણતરી કરે છે? સિલ્ફી." એની આંખો સહેજ લીની દેખાઈ.

"નહીં ગૌતમી, માહું ન લાગાડ. હું તો ભૂલમાં બોલી ગયો. મને માફ કર." મેં માફી મારી. મને ગૌતમી પાસે માફી માગવી ગમી.

ને જાપાનથી આવીને એણે મારા હાથમાં એક નવું ધરિયાળ, ખૂબ કિમતી પેન અને ટ્રાન્ઝિસ્ટર રેડિયો મૂક્યાં. "વિત્ય ફોનેસ્ટ લવ" એ બોલી જ હતી.

હું સહેજ શરમ અનુભવતો હતો. ભગવાને મને પણ ગૌતમી જેવો જ પૈસાદાર બનાવ્યો હોત તો!... પણ નહોતો બનાવ્યો. મારું મન વળ ખાઈ જતું હતું. એકવાર સિનેમામાં ગૌતમીએ ટિકિટબારી પાસે જ પર્સ ખોલી અને હું ચારે બાજુ જોતો હતો. બિસ્સામાં હાથ નાંખી, સહેજ ખોલું વેધડી ગણું એટલે ખોલું ખોલું બગાસું ખાઈ ખૂબ સ્વાભાવિક દેખાવા પ્રયાસ કરતો હતો. પરંતુ મારું શરીર બ્રજું હતું, અને ગૌતમીનો હાથ પકડી બોક્સમાં જઈને અમે ગોઠવાયાં ત્યાં સુધી મારામાંનો કષ્ય શાખ્યો નહોતો.

પછી સિનેમાનાં એક દૂશયમાં નાચિકાનાં લગ્ન એના પ્રેમી જોડે ન થતાં કોઈ બીજા જોડે થઈ ગયાં અને પ્રેમી ઉદાસ નજરે બધું જોયા કરતો હતો-ને મારાં આંસુએ ટપક્યે જ છૂટકો કર્યો..

"હાઈ?... હાઈ જેન્ટી?" ગૌતમી મારી જીણામાં જીણી વર્તણૂકની નોંધ લેતી હતી. "ઇટિઝ મૂવી-ડિયર." એણે મારા ખલે હાથ મૂક્યો. ને હું એના ખલે માણું મૂકી હીબકાં ભરી રડવા લાગ્યો.

"જે...ની કેમ આમ કરે છે?" એ ધીમા દ્વારાયેલા અવાજે બોલી.

"ગૌતમી..." હું કેટલુંય રદ્દ્યા પછી બોલ્યો: "હું સાવ ઢીલા હદયનો છું. ગૌતમી..." મેં ફરી ગૌતમીના ખલે માણું દીધું.

પછી રાતે સૂતી વખતે હું બધું વાદ કરતો હતો. "ગૌતમી મને ન મળી હોત તો હું કોના ખલે માણું મૂકીને રડત?" મને થયેલું. ને ફરી મારી આંખ લીની થઈ ગઈ હતી. ઓશીકે માણું રાખી ફરી હું રડેલો.

પછી ગૌતમી બે માસ માટે મદ્રાસ ગઈ. એના પત્રો આવતા. મારે જવાબ લખવો હોય પણ મને કશીક ગુંગળામણ થયા કરતી'તી કે કાંઈ કરવું સૂઝે નહીં. ને મને વિચાર આવતો... ગૌતમી જપાન જઈ આવી..., ગૌતમીને મોટર ચલાવતાં આવડે..., ગૌતમીને અંગ્રેજીનું વિશાળ જ્ઞાન... મને શું આવડે? હું શું છું? ને મારા મગજમાંના માંસની પેશી કોઈ જાણે જીપિયાણી સહેજ જેંગીને છોડી દેતું હોય એવું લાગતું.

એક સવારે ઘર બહારથી કોઈએ મીઠાશથી બૂમ પાડી: "જેન્ટી..." ને હું હરખાઈ ગયો. ગૌતમી પાછી આવી ગઈ. અમે તરત દરિયે ગયાં. એ મારી સામે રોષથી જોતી હતી. હું કાંઈ બોલતો નહોતો. અમે અર્ધો કલાક બેઠાં રહ્યાં મુંગાં મુંગાં. પછી હું અકળાઈ ગયો. "ગૌતમી..." હું ગૌતમીનો હાથ હાથમાં લેતા બોલ્યો. ગૌતમીએ મારી સામે જોયું અને પછી દરિયા સામે જોઈ ગઈ. "મને માફ કર ગૌતમી. મને તારા વગર કાંઈ સૂઝું નહોતું-હું પત્ર લખી શકતો નહોતો. હવે કદી એવું નહિ કરણ, બસ!" હું ગળગળા અવાજે બોલ્યો. અને અમે એક બીજાને વળગી પડ્યાં

પણ પછી ન જાણે કેમ મને લાગતું હતું કે એને મારી વાતોમાં અગાઉ જેટલો રસ પડતો નહોતો. મને લાગતું હતું એ મારી સાથે અગાઉ જેટલી આન્તીયતાથી વર્તી શકતી નહોતી. ને આ બધાંનું કારણ પૂછ્યાની મારામાં હિસ્ત નહોતી. કદીક કોઈ એવો વિચાર હદયને ઉંખી જતો કે ગૌતમી મારી મજાક ઉડવવા મને કેમેરા-ઈન્નીપેન ભેટ આપે છે. હું ગૌતમીના હસતા ચહેરાની સ્વૃતિ એ ઉંખ પર લગાડી ઉંખની વેદના હળવી કરવા પ્રયાસ કરતો.

પછી એક દિવસ દરિયા કાંઈ બેઠાં હતો અને એણે કહ્યું, "ડોક્ટર અમર મારી સાથે લગ્ન કરવા ઈચ્છે છે."

"કરી લે ને!" મેં સંભારીએ કહ્યું.

"હું વાત કરું એમાં તું ગુસ્સે શાનો થઈ જાય છે?"

"ગુસ્સે નહીં વાસ્તવિકતા. તું ય પૈસાદાર એ ય પૈસાદાર." હું કડવાશથી બોલ્યો.

"મને પૈસામાં ઈન્ટ્રોસ્ટ હોત તો આજ સુધી તારી સાથે રખડતી ન હોત, જેન્ટી."

"મારું નામ 'જયંતી' છે-બોલતા આવે છે?" હું બારાંની ઊંઘ્યો. ને ગૌતમી સડક થઈ ગઈ. ને પછી મારી બિજાવાની ગેરવ્યાજબી પદ્ધતિથી મને મારા પર જ કોષ ચય્યો. અમે એમ જ બેઠાં રહ્યાં થોડીક મિનિટો પછી મને થયું મારે ગૌતમીની માફી માગી લેવી જોઈએ. પણ હું એમ કરી શકતો નહોતો. મને હતું કે ખલે મારો દોષ હોય ગૌતમી જરૂર મને મનાવી લેશે. પણ ગૌતમી કાંઈ બોલતી નહોતી.

"શું કામ બોલે? એને અઠવાડિયે અઠવાડિયે જપાન જવા જોઈશે, રંગીન ફોટા પડાવવા જોઈશે. તારામાં છે શક્કિત એને આ બધું પૂરું પડાવવાની?" મારા હદય પર એક સાથે હજારો ઉંખ કોઈએ માર્યાં. મારું મન ધૂંધવાઈ ગયું. અમે કલાક સુધી બેઠાં રહ્યાં. પછી ઘરના રસ્તે વળી ગયાં. ફરી કયારે મળશું એ વાત પણ ન કરી.

પછી અઠવાડિયા સુધી ગૌતમી ન મળી. મને હતું કે હું મારા વેર બેઠો હોઈશ અને "જેન્ટી..." એવો અવાજ કાને પડશે જે ન પડ્યો. પછી મને થયું અમારો સેને એ પોકળતા હતી, મોરી બધી પોકળતા. પત્થરમાં અનાજ ઉગાડવાનાં ફાંફાં હતાં.

હું દરિયે જઈ અમારી રોણ્ણદી જગાએ બેસી હાથથી રેતીમાં કશાક લીટા તાણતો હતો. થોડીક વાર પછી ઊંઘ્યું તો થોડે દૂર ગૌતમી પણ બેઠી હતી. હું આવ્યો એ પહેલાંથી બેઠી હતી કે પછી આવી એ મન ખબર ન પડી. મને થયું કે, દોડીને ગૌતમી પાસે પહોંચી જાઉં, એના ખોળામાં માણું મૂકી દઉં કે "આ શું થઈ ગયું, ગૌતમી! મારાથી હવે સહન નથી થતું." પણ હું

ઉભો થઈ ગૌતમીની બાજુ જઈ ન શક્યો. મહામહેનતે તો ય ઉભો થયો પરંતુ પગ ગૌતમી તરફ વળવાને બદલે ધર તરફ વળી ગયા. મારી આંખમાં આંસુ હતાં હું સમજતો નહોતો કે હું ગૌતમીથી શું કામ દૂર જાઉ છું.

મારા હદય પર બરફ જામી ગયો હતો. મન જાણે ઉડા પાણીમાં રૂભી ગયું હોય હોય અને બહાર નીકળવા અને શાસ લેવા તરફદિયાં મારતું હોય એવું લાગતું હતું. અને આથી એક દિવસ હું ગૌતમીના ઘેર ગયો. એને બોલાવી અને દરિયે લઈ ગયો. "...ગૌતમી...મને માફ કર ગૌતમી..." હું એના ખોળામાં માથું મૂકી રડવા લાગ્યો. ગૌતમીનો હાથ મારા માથા પર ફરતો નહોતો. મેં ઊંચે જોયું.

"મને ખબર છે, તું અવારનવાર રડી શકે છે..." "ગૌતમી સહેજ તિખાશથી બોલી ને હું કોષથી ધ્રૂજવા લાગ્યો. હું મને કોઈ આગમાં સણગતો અનુભવવા લાગ્યો. ને હું આવેશ અને ગુરુસાથી બોલવા લાગ્યો, "હા, હા, બનાવટ જ કરું છું. એમ ને! ચાર વર્ષ પહેલાં કહું હતું કે, 'તું બહુ ગમે છે.' એય બનાવટ કરતો હોઈશ, મિનોથી દુભાઈને તારા શરણે દોડ્યો આવતો હતો એ ય બનાવટ...!"

"બરાડા પાડીશ નહીં. હું ડરતી નથી." એ સ્વસ્થ અવાજે બોલી.

"તો અહીં કોણ તને ઉરાવવા નવરું ય છે? લઈ જજે તારા કેમેરા અને ટ્રાન્ઝિસ્ટર પાછા. તને એમ છે કે હું તારા ઉપકાર હેઠળ છું."

"મને મનમાં એમ નથી, તને છે." એ બોલી.

"હા, હા. હું જ ખોટો છું, મારા જ મનમાં ભૂસું ભર્યું છે. કદીક તારો ય વિચાર કરી જોજે ને! અંગ્રેજ ભાષાની તો ગુલામડી છે, એકેય વાક્ય અંગ્રેજ શાબ્દ વિના બોલી નથી શકતી અને 'જુયંતી'ને બદલે 'જેન્ટી' બોલે છે."

"ગુરુસો કરીશમાં. હું ય કાંઈક બોલી બેસીશ." એ સહેજ ઉશ્કેરાઈ હતી.

"બોલને! તું બોલી યે શું શકશો?" હું ધાંટા પાડી પાડીને બરાડતો હતો.

"તો કહે, અત્યાર સુધીમાં કઈ સિદ્ધ્ય મેળવી છે તે? ઇન્ફીરિઓરિટી કોમલેક્સથી તું પીડાય છે. મારો વિકાસ તારાથી સહન નથી થતો, મારા ગૌતમી નામ સાથે તારું નામ જેન્ટી જોડાય તો..."

"જેન્ટી નહીં... જ્યાંતી" મેં ચીસ પાડી

"ખિજાવા માટે તને બીજું કોઈ કારણ મળતું નથી એટલે આવું તૂત કરે છે, પહેલાં તો હોશે હોશે 'જેન્ટી' સંબોધન સાંભળતો હતો." એ ખીજાઈને બોલી.

"બહુ સારં-ચૂપ મર" મેં કહું અને હું ઉભો થઈ ચાલતો થયો.

"સાંભળ..." એનો મંદ અવાજ સંભળાયો.

"હાશ" મનમાં થયું.

"કાધર હવે બિઝનેસ અંગે કલકતા રહેશે. અમે બધાં કાયમ માટે કલકતા જઈએ છીએ. આ રવિવારે."

"હું?" હું પળભર અવાચક થઈ હોય. મારું હદય રડવા લાગ્યું. મન થયું કે હું ગૌતમીના પગમાં પડી જાઉ.

"ગૌતમી, તું જઈશ પછી તારા 'જેન્ટી'નું કોણ" એમ કહું, માથા પરથી વાળ બેચી કાહું અને પથ્થર જોડે માથું અફળાતી ફોરી નાખ્યું - પણ મેં કાંઈ ન કર્યું. અંગૂઠાથી જમીન ખોતરી.

પછીના પાંચ અદિવસ હું એક મિનિટ પણ ધરની બહાર ન નીકળ્યો. મને હંટું કે જતાં પહેલાં ગમે ત્યારે 'હેલ્પો જેન્ટી' કહેતી ગૌતમી આવી ચડશે અને એ વખતે હું એને કહીશ, "'ચાર વર્ષનો આત્માની ઓળખના વિવિધ રંગોથી રંગાયેલો આપણો સંબંધ - એનો આવો તે કેવો કરણ અંતા!' ને એ જરૂર પીગલી જરીએ - પણ પાંચ દિવસ વીતી હ્રગયા. ગૌતમી ન આવી 'ટ્રેઇનના સમય પહેલાં જરૂર આવશે.' મને થયું. પણ ટ્રેઇનનો સમય પણ થયો. હું વ્યાકુળ હદયે સ્ટેશને દોડ્યો. થયું, બલે બધા ઉભા હોય - એને રડતાં રડતાં જ કહીશ કે, 'ગૌતમી, જૂનું સંધારું ભૂલી જઈએ-મારી ભૂલો માફ કર- અને આપને નવેસરથી નવજીવન શરૂ કરીએ. પત્ર જરૂર લખજે- હું ય લખીશ.' ને એ શબ્દોને મનમાં ગોઠવતો, લોકોની ભીડ કાપતો હું ગૌતમીના ડબા સુધી પહોંચ્યો. ગૌતમીની આંખો જાણે મને જ શોધતી હતી. ખૂબ ઉદાસ, મોટી મોટી અને ભીની ભીની આંખો. - મને જોતાં જ ગૌતમી સહેજ હસી. એ હાસ્ય નહોતું. ઉદાસીનો હુવારો હતો. હું ય સહેજ હસ્યો. નજીક જઈને ઉભો. મારા કાન 'હેલો જેન્ટી' સાંભળવા તલસી રહ્યા હતા. અમે એમ ને એમ ઉભાં રહ્યાં. મુંજાતાં મુંજાતાં.

ગાર્ડ સિસ્ટોરી વગાડી ત્યારે અમે બજે ચ્યામકી ગયાં. ગૌતમીનો ડબ્બો સહેજ હલ્યો. હું થથરી ગયો. ગૌતમી જોડે નવેસરથી નવજીવનની આશા જાણે ગૌતમીના ડબા નીચે જ કચડાઈ જતી લાગી. ગૌતમીનો ડબ્બો મને મૂકીને આગળ જવા લાગ્યો. કેટલી બધી વાતો કહેવાની હતી! હું ડલાઈ ગયો. બધું ભૂલી જવા કહેવું હતું..., પત્ર લખવા કહેવું હતું..., નવજી-વનનું કહેવું હતું...! ગૌતમી ડબાના દરવાજામાં હજુ ઉભી હતી. મારી સામે જોઈ રહી હતી. એને હાથ હલાવી 'આવજે' કહી શકતો નહોતો. એ દૃષ્ટિસીમાની હદ પાસે પહોંચી હતી. અને એણે હાથ ઉચ્ચો કરી જોશથી બૂમ પાડી:

'આવજે જ્યાંતિ...!'

'નહીં...' મારી આંખ આંસુથી ઉભરાઈ ગઈ. મને થયું હું દોડતો ગૌતમીના ડબા સુધી પહોંચી જાઉં. એના ડબામાં ચડી જઈ એના ખબા પકડીને એને કહું, "તું જાય છે, ગૌતમી? ભલે જા, પણ મને માફી આપતી જા. એકવાર... છેષી જ વાર... મને 'જેન્ટી' કહી દે... જ્યાંતિ નહીં."

પણ ગૌતમીનો ડબા દૂર પહોંચી ગયો હતો. ગૌતમી મને દેખાતી પણ બંધ થઈ ગઈ હતી. હું દોડીને એના ડબાને આંખી શરૂ એમ નહોતો અને એના ખબા પકડી મને જ્યાંતિના બદલે જેન્ટી કહેવા વીનવી શરૂ એમ નહોતો. જીવનમાં એક પ્રકરણ ખૂલીને સમામ પણ થઈ ગયું.

નેશનલ પાર્કમાં હવે અગાઉ જેટલાં ગુલાબ નહીં ઉગે, રાતે તારાઓ વધુ પ્રકાશ નહીં ફેલાવે, ચોપાઠી સામેના કીમ સેન્ટરવાળાનો આઈસ્કોમ સ્વાદિષ્ટ નહીં રહે.

-એને આ કશું જ મને નહીં ગમે.

પણ મને ગમે એ બધું હું પામી નથી શકતો. અને માત્ર હું જ શા માટે, આ ગીય હુનિયામાં કોણ હશે અને કેટલા હશે એવા, કે જેમની દરેક અકાંક્ષાઓ સંતોષાઈ હોય!

એમ તો મને યાઈલી અંગ્રેજ અતારની સુગંધ બહુ જ ગમે છે. યાઈલી ખરીદવાનું મારું ગજું નથી. એવીજ રીતે, ગૌતમીને પામવાનું મારું ગજું નહોતું.

	<p>ભયકુંપ હરીશ ભગ્રી</p> <p>(શબ્દસૂચિ જાન્યુઆરી ૨૦૦૩ ના અંકમાંથી 'ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી'ના સૌજન્યથી.)</p>
--	---

ધરમાં કીરીઓનો ત્રાસ બહુ વધી ગયો છે! જ્યાં ત્યાં કીરીઓની કતારો જ દોડ્યા કરતી દેખાય છે. રસોડામાં તો ઠીક, બાથરૂમમાં ય શું ખાવા આ કીરીઓ ઊમટી પડે છે? તને કેટલા દિવસથી કહું છું લોપા, કે તું આ કીરીઓનું કંઈક કર. પણ મારું તો સાંભળે છે જ કોણ? ? નીરવ બળાપો કાઢતાં અકળાઈને બોલ્યો.

તેની વાત તો સાચી હતી. ધરમાં કીરીઓનો ઉપક્રમ વધી પડ્યો હતો. કેર કેર કીરીઓનાં ગૂમખે ગૂમખાં જોઈ મને પણ ભારે ચીડ યદ્દતી હતી. અરે અત્યારે જ જુઓને ! ચુંટણીમાં વિજેતા થયેલા નેતાને તેના ટેકેદારોનું ટોળું ભલે ઊચ્ચીને ફરે એમ પ્લેટફોર્મ પર પેટલા મીઠાઈના એક ટુકડાને ઊચ્ચીને કીરીઓનું એક ટોળું સરઘસાકારે જાણો ભવ્ય મિજબાની માટે લઈ જતું હતું!

સવારે ઊઠીને પ્રશ્ન કરવા બાથરૂમમાં ધૂસો કે તરત જ બેસિનની નીચેથી કીરીઓ એક સામટી બેઉ પગ પર ચડી જાય! નીરવ તો આનેય ઊંઘણીશી. કેટલીય બૂમો પાહું યારે માંડ માંડ પથારીમાંથી ઊંઘો થાય. અંધો પડ્યો ઊંઘમાં જ બ્રશ કરવા બાથરૂમમાં જાય ત્યાં કીરીઓની ચઢાઈ તેની ઊંઘ લાગલી ઉડાકી દે! એટલે તેનો કોણ ભલૂકી ઊઠે!

બાથરૂમના બારણા પાસે જ ખૂણામાં એક છિદ્ર હતું. ત્યાં તો કીરીયારું ઊભરાયું હતું. એમનો રાખ્યીય ધોરી માર્ગ હોય એમ, બફામ દોડતી ટુકોની જેમ કીરીઓની ભૂરે અવરજવર ત્યાં અવિગમ ચાલુ જ રહેતી. બે ઓળખીતા ડ્રાઇવર સામસામા મળી જાય તો ધડીક થોભી, એકબીજાને 'રામ, રામ' કરીને, વળી પાછા પોતાનો રસ્તો પકડે તેમ કેટલીય કીરીઓ એકમેકને ક્ષાણવાર ભેટતી ને પછી આગળ વધતી. સવાર પડતાં કામદંધે દોડતાં શહેરીજનોની પેઠે સતત દોડતી રહેતી આ કામગરી કીરીઓના કોણ જાણો શા ય વંધા ચઢી જતાં હશે!

ગમે તેમ, પણ કીરીઓના ભારે ત્રાસનો કંઈક ઠલાજ તો કરવો જ પડશે. કીરીઓ મારવાનો પાઉડર આજે તો હવે લાવી દઉં. ભલે મરતી, કરમ એમનાં, આપણે શું કરીએ? ખરું કહું તો બાળપણથી મળેલા અહિસાના ધાર્મિક સંસ્કાર જ પા-ઉડર લાવવા માટે મને હતોત્સાહ કરતાં અને એમ એ રોજેરોજ પાછું ઠેલાતું જતું હતું. એને કારણે ભારે નીરવના ગુસ્સાનો ભોગ

બનવું પડતું. હું મનોમન સમસ્યાને ચુપ રહેતી. મારા મનની દ્રિધા જો એને કહેવા જાઉ તો એના ગુસ્સા ઉપરાંત ઉપહાસનો ભોગ પણ મારે બનવું પડે. પણ હવે મારે કીડીઓના નિકાલ માટેનો ઉપાય અજમાવવાનો જ પડશે. નીરવની ધીરજ ખૂટે એને આ બાબતે ઘરથાં ભડકો થાય એ પહેલાં જ મારે ચેતી જતું જોઈએ. ચાલ, અત્યારે જ બજારથાં આંટો મારતી આવું અને ગેમેઝિસન પાઉડર લેટી આવું. * * *

મોરી રાત્રે વસ્ત્રસાટ ઊઘમાંથી જાગી જવાયું. બાથરૂમ ગયા વિના ચાલે એમ નહોતું. પથારીમાંથી ઊઠવાનું મન નહોતું થતું. ભારે નિદ્રાથી ઘેરાયેલાં પોપચાં ઊચાં પણ થતાં ન હતાં. તો પણ પરાણે ચાદર હડસેલી, ઊભી થઈને બાથરૂમ ભણી ચાલી. બાથરૂમમાં પ્રવેશીને હજ બેસું છું ત્યાં તો પગની પાની અને કીડીઓ ઉપર કશુંક સળવળતું હોય એમ લાગ્યું. ગલીપણી જેવું થવા લાગ્યું. સફાળી હું ઊભી થઈ ગઈ! આંખોમાંથી ધેન ઊરી ગયું! પગ ઉપરનો સળવળાટ વધતો વધતો છેક સાથળ સુધી પહોંચી ગયો. જાપણી નાઈટી ઊરી કરીને પગ ઉપર ધ્યાનથી જોતાં જ મારા મોમાંથી તીંઢી ચીસ નીકળી ગઈ. મારી રે!

આટલી બંધી કીડીઓ! કાળી કીડીઓની હારોની હારો મારા બને પગ ઉપર સડકસાટ ચઢ્યે જતી હતી! નીચે જોયું તો બાથરૂમના સફેદ ટાઈલ્સ તો ટેખાતોં જ નહોતા. કીડીઓની મહાસભા હોય એમ બાથરૂમની આપી ફરસ કીડીઓથી ઊભરાતી હતી. ભારે ગભરાટ અને બીકથી મારો તો શ્વાસ થંબી ગયો! કીડીઓના આ ભારે આકાશમાંથી કેમ કરીને બચવું? હું ભયની મારી ફૂલફૂદ કરવા લાગી. કીડીઓને બંધેરવા પગ પણડવા માંડી. શરીર ઉપર હાથ ધરી ધરીને કીડીઓને ભગડવા લાગી. પણ કીડીઓ તો ખસવાનું નામ જ લેટી નહોતી.

હવે તો પેટ, છાતી, બરડો અને ગરદન સુધી કીડીઓનું દળ પહોંચી ગયું! શરીરના એકેએક અંગ ઉપરથી કીડીઓને હટાવવામાં નાઈટી અવરોધડુપ બનતી હતી. ક્ષણવારમાં મેં નાઈટી ફગવા દીધી. મારા શરીરને જોઈને હું ઉધાઈ ગઈ! અંગે અંગ પર કીડિયારું ઊભરાતું હતું. ભયથી આતંકિત બનીને મેં ચીસ પાડવા પ્રયાસ કર્યો... પણ... મારા ગળામાંથી અવાજ નીકળતો ન હતો. એક ક્ષણ પણ અટક્યા વિના હું મારા હાથપગ હલાવતી હતી. શરીરને આમ તેમ વીજતી હઈ. શરીર ઉપર ડેર્કેર હાથની થથાટો મારીને હટાવવા અને ન હેટ તો મારી નાખવાનો મરણિયો પ્રયાસ કરતી હતી. મારી પીડા અને યાતનાનો પાર નહોતો. અરે રે, બસ હવે તો મોત જ આવી ગયું! 'બચાવો' 'બચાવો'ના પોકાર કરવાની કે મરણચીસો પાડવાની શક્તિ પણ મારામાંથી પૂરેપૂરી હજાઈ ગઈ હોય એવું અનુભવી રહી. કીડીઓના હુમલાનો હજ અંત નહોતો. જેટલી કીડીઓ અંગ પરથી હું હટાવતી એથે બમણી કીડીઓ એકસાનાટી મારી ઉપર હલ્લો લઈ આવતી! મારી રે! હે ભગવાન, આ શું થવા બેંકું છે?

એવામાં, મારી ઊછળકૂદ દરમિયાન મારી નજર બાથરૂમની છાજલી ઉપર સાંજે જ લાવીને મૂકેલ ગેમેઝિસન પાઉડરના ડબા ઉપર પડી. જોતાંવેંત મારી આંખો ચમકી રેઠી. એક ઝપ્ત મારીને ડબો હાથ પર લઈને ખોલી નાંખ્યો. ઝનૂનપૂર્વક ચારે બાજુ મેં પાઉડર છાંટવા માંડ્યો. એ સાથે કીડીની સેનામાં હાહાકાર મચી ગયો! જીવ લઈને કીડીઓ નાસવા લાગી. આમથી તેમ દોડાદોડ અને ભાગંભાગ થવા લાગી. મેં થોડી રાહત અનુભવી. માથે આફંત તૂટી પડી હોય તેમ કીડિયારામાં નાસભાગ મચી ગઈ. મારી પીડા હું ભૂલી ગઈ. એને બદલે કીડીઓમાં મેં મચાવેલો આતંક જોઈને મજા આવવા લાગી. બંને હાથ વડે સતત, આમથી તેમ પાઉડરનો છંટકવ તો મેં ચાલુ જ રાખ્યો હતો. કીડીઓના તો દળ પાઉડરની નાની નાની ઢગલીઓ તે ને દબાવા લાગ્યાં! સેંકડો કીડીઓ મરણને શરણ થવા લાગી. ભયલીત અને આતંકિત બનીને બચવા માટે હવાતિયાં મારવા લાગી. એમનાં એકમાત્ર આશ્રયસ્થાન જેવાં પોતાનાં દરમાં પેસી જવા માટે કીડીઓનો ધસારો વદી ગયો. કીડીઓનો પ્રવાહ ચાર્યાજી બારણા પાસેના છિદ્ર ભણી વળવા લાગ્યો.

બસ. આ જ એમનો અડો હતો. હવે એમના અડા ઉપર જ ત્રાટકવું પડશે. કોઈ ગુફાનું દ્વાર હોય એમ એ છિદ્રમાં અફળક કીડીઓ ગરક થયે જતી હતી. આ દ્વારે જ મારે નાકાંબધી કરવી પડશે. ભારે ગુસ્સા અને ઝનૂન સાથે મેં પાઉડરના ડબાનું ઢાંકણું આખ્યું જ કાઢી નાખ્યું, અને એ છિદ્ર ઉપર જ પાઉડર છાલવવા માંડ્યો. કીડીઓની નાસભાગ અનેકગાડી વધી ગઈ. એમના ભય અને આતંકનો પાર ન રહ્યો. હવે એમનો પ્રવાહ ઉલટો થઈ ગયો. જીવ બચાવવા પાઉડરની ઢગલીમાંથી કીડીઓ એકસામટી બહાર આવવા લાગી. કેટલીક કીડીઓ પાઉડરનો કિલ્લો બેટાને સલામત જગ્યાએ પહોંચવામાં સફળ થતી હતી. કેટલીક પરાણે દ્રસ્તાતી આગળ વધતી હતી. મોટા ભાગની કીડીઓ તો પાઉડરમાં જ દમ તોડતી હતી, કીડીઓની થઈ ગયેલી અવદશને હું બરોબર માણણી હતી. હવે બરોબરની લાગમાં આવી છે! હાશ, એમના ત્રાસમાંથી હવે ધૂટકારો થશે. જીવ બચાવવા હંણીફંકણી અને ભયલીત બનીને ભાગદોડ કરતી કીડીઓનું દૂષ્ય જોઈને મને જાણો કેફ ચઢવા લાગ્યો. મારાં અંગ ઉપર કયાંક કયાંક કીડીઓનો સળવળાટ ચાલુ હતો. મારું ઝનૂન વધવા લાગ્યું. આજે તો કીડીઓની જમાતને ખતમ કરીને જ જંપીશ.

બાથરૂમમાંથી નીકળીને હું સ્ટોરરૂમ તરફ દોડી. સિમેન્ટ ભરેલી પ્લાસ્ટિકની કોથળી લેતીકને બાથરૂમમાં પાછી આવી. ટાબલરમાં થોડો સિમેન્ટ કાઢ્યો. તેમાં થોડું પાણી રેઠીને પલાય્યો. સિમેન્ટના આ લેપનો મેં પાગલની જેમ કીડીઓનાં દર ઉપર થપેડો કરવા માંડ્યો. આજે તો કીડીઓના આખા કુળનું નિર્કંદન કાઢીને જ જંપીશ. માથા ઉપર ભૂત સવાર થયું હોય એમ મેં કીડીઓના દરમાં અને આજુબાજુ ની તિરાડોમાં સિમેન્ટ છાલવવા જ માંડ્યો! એમને માટે હવે ભાગી ધૂટવાની કે બચવાની કોઈ ગુંજાઈશ જ ન રહી! જ્યાં હું સિમેન્ટનો લપકો મૂકીતી, ત્યાંની કીડીઓનો કંચરથાણ નીકળી જતો. કીડીઓનું દળ જીવનું જ

કબરમાં દટાવા લાગ્યું. દરમાં ઉત્તરી ગયેલી કીડીઓ ઉપર આવવા મથતી હશે પણ ઉપરનું દ્વાર તો એકાએક બંધ થયું! એમનો શાસ રંધાતો હશે. ! કીડીઓના હદયના ઘબકારા અટકી ગયા હશે! ગુંગળામણ અને સંધામણ એમનાં ચિત્તને આકૃણવ્યાકુલ કરી મૂકીતી હશે! કોઈ દિવસ નહીં ને આજે આ સુરક્ષિત ગુફા ઉપર શાનો વરસાઈ વરસાવા માંડ્યો છે!

કીડીઓના કબીલામાં કાળો કેર વરતેલો જોઈને મારા આનંદનો પાર ન રહ્યો! મારું ઝન્નુન પળેપળે વધતું ગયું. મારાથી લા...બુ અહૃહાસ્ય થઈ ગયું! મારા હાસ્યથી મને પોતાને આશર્ય થયું! હું ક્યારેય આવું પાશવી, નિર્દ્ય અહૃહાસ્ય કરી શકું? કીડીઓ પર મેં આદરેલા આત્મકીઠી ઉદ્ભબેલા કોઈ અજાણ્યા કેફમાં હું તણાવા લાગી. મારું આખું શરીર અનાયાસ એ કેફમાં છિલ્લોળમાં ડોલવા લાગ્યું. પછી તો ફરસ, દીવાલો, છત, બારી-બારાળાં પણ મારા લયબદ્ધ નૃત્યમાં સામેલ થઈ ગયાં હોય એમ લાગ્યું. સમસ્ત સૂચિ જાણે ડોલવા લાગી. ત્યાં એક મોટો કડકો થયો! એ સાથે જ ભયાનક ઘડકાના અવાજો આવવા લાગ્યા. અરે, મારું સમતોલન કેમ ઉગવા લાગ્યું? ઓહ! મારું શરીર તો જાલ્યું રહેતું નથી! ટેકો લેવા સામેની દીવાલ ઉપર ટુવાલ લટકવેલો સણિયો મેં મજબૂતીથી પકડ્યો એ સાથે જ દીવાલમાં મોટી તિરાડ પડીને સણિયો નીકળીને મારા હાથમાં આવી ગયો! હું લપસી પડતાં માંડ બચ્ચી. હવે મને કંઈ વહેમ પડ્યો. એ સાથેજ મારા હદયમાં એક ગ્રાસકો પડ્યો! એ જ ક્ષણે મારો કેફ ઉત્તરી ગયો! કશુંક અજુગંતું થઈ રહ્યું હોય એમ લાગ્યું. ચારે બાજુ કડકા ભડકા થઈ રહ્યા હતા. લોકોની ભયાનક ચીસાચીસ અને બૂમરાણના અવાજો આવવા લાગ્યા. કંઈ સૂજ પડે એ પહેલાં તો એક ઘડકા સાથે બાધરમની છત તૂટી પડી ને હું એની નીચે દબાઈ ગઈ! ઓહ, મારો ફૂલેટ કડકભૂસ થઈને તૂટી પડ્યો કે પછી ઘરતીક્રિપ થયો?

મારી ચોપાસ અંધારું થઈ ગયું. 'ઓ મા, આ શું થઈ ગયું? બચાવો, બચાવો!' ભયની ચિચિયારીઓ મારા ગળામાંથી નીકળવા લાગી! 'અરે રે મારી કેડ બાંગી ગઈ. લાગે છે કે કરોડરક્ષુનાં તડ દઈને બે કડકા થઈ ગયા! મારી પીડાનો પાર નથી. કોઈ તો મારી ઉપર પડેલી ભીત ખસેડો. મને બચાવો! આ વેદના વેઢાતી નથી.' શું મારું આકંદ કોઈને નથી સંભળાતું? થોડી-વાર પહેલાંના મારા અહૃહાસ્યના પડદા મને સંભળવા લાગ્યા.

કશું જ દેખાતું નથી. પ્રકાશશીતો શું, હવાની અવરજનર બંધ થઈ ગઈ છે! શાસ લેવાનાં ફાંફાં પડી રહ્યાં છે! જાણે કોઈએ મને ઉતી ગટરમાં ઘેલી દઈને ઉપરથી બારણું બંધ કરી દીધું છે! થોડીવાર પહેલાં કીડીઓનાં દરને સિસ્ટેમ પૂરીને બંધ કરતી હતી એ દૃષ્ય નજર સામે તરવરી રહ્યું! હે ભગવાન, મારે જીવનું છે! મારે શાસ લેવો છે! પણ હવા ક્યાંથી આવે? ચારે બાજુ તૂટી પડેલા કાટમાળથી હું ધેરાઈ ગઈ છું! ગભરામણ અને ગુંગળામણથી ભયંકર મુંગારો થાય છે. શાસ લેવા ફાંફાં મારું છું. ઉતી ખાઈમાં ઘરબાઈને પડી છું અને ઉપરથી બધું બંધ થઈ ગયું છે! માથાનું સહેજ જ હલનગલન થઈ શકે છે. હવાનુંઅસ્તિત્વ જ જાણે મરી ગયું! મોત સક્ષાત્ સામે ઉભેલું દેખાયું. જીવતે જીવ હું કબરમાં દટાઈ જઈશ! મોતનો ભરડો ધીરે ધીરે મને લીસમાં લઈ રહ્યો છે! જીવ બચાવવા હવાતિયાં મારું છું! પણ ચારે બાજુથી બધું બંધ છે! કોઈ આશા નથી, કોઈ સંભાવના નથી! મને નીરવ ચાદ આવ્યો! એ કર્યાં છે? એનું શું થયું હશે? બસ, આ ભવનું બધું પૂરું? એક એક શાસ પણ માંડ માંડ લઈ શકું છું. હતું એટલું જો બેણું કરીને આ શાસમાં હવા લેવા મરિયુથી પ્રયાસ કરું છું પણ...પણ...

એક ચીસ સાથે સડાક કરતી હું પથારીમાં બેઠી થઈ ગઈ! ભયથી મારું શરીર કાંપતું હતું! પડખે સૂતેલો નીરવ તો નિરાંતે ઘોરતો હતો. લાગલી હું તેને વળગી પડીએ!

તમારાં ફૂલો

Divyesh Mehta (bwkcE, Cth;)

Your painting of the autumn (Issue 21) was very evocative. Kesuda brings a chance to feed at the home trough for those of us so far away... good job and many thanks

RekhA Shukla

NAVO ANK JANUARY 2003 GHANO PASAND AVYO PAN GHANO TUNKO
LAGYO.....MR. AMRUT PATEL WROTE BEAUTIFUL POEM "RAH JOU CHU"
WHICH WAS SHORT,CLASSY, AND TOUCHING....!!!

Harshvadan Vaishnav (Mumbai, India)

There can not be any disagreemnet with your views on Gujarati spellings (Issue 21 mAro mamaro)...Your "Mamaro" about the rich of Ahmedabad using Gulab Jal for anima was rib tickling.

Radhika Vaishnav (Kentucky, USA)

I visit your site occasionally...especially if my mother (Darshana Mehta) has published a poem. I am not very well-versed in Gujarati, being second generation and also having had all my education in English. Yet, I appreciate the effort to come together to share poetry. I do write occasional English poetry, and love all forms of art as an expression medium. I have seen your artwork on the site. I liked the Mount hood watercolor especially since I have lived in Portland for 2 years. I would like to contribute art to the site if possible. At least that is one medium which has no language and hence would allow me to participate.

Thank you for creating this forum for the Gujarati-loving, art-appreciating community. Keep up the good work.

Tasneem Mansuri

I wanted to let u know that I enjoy reading your kesuda.com magazine. Keep up the good work!! I especially love the poetry section and your watercolors! You would be happy to know that I have joined an art class last semester and managed to do some paintings of my own. I've also done a few watercolors.

Vishvadeep Barad

First time when I opened your web site "Kesuda", I fell in love with it We have monthly meeting here in Houston and we have meeting this Saturday(Jan. 11th 2003).We have over 50 members and I may read some poems and gazals from your site. I am writing poems since 1967 and have just published "Kavya Sundari Ni Sathe Sathe".

દર્શના ભણેતા

'જૂની રંગભૂમિની સ્મૃતિ ઓ' ભરતભાઈ નું તાદૃશ વર્ણન વાંચ્યો ને એ વખતના નાટકો ના સંવાદ ક્યાંય સંઘરાયેલા હોય તો વાંચવાનું મન થઈ ગયું.

(હું પણ એ શોધી રહ્યો છું. મળશે એટલે જરૂર અહિ મૂકીશ. કિશોર રાવળ)

ચંદ્રેશ ઠાકોર (નોર્થવિલ, બિશિગન)

જાન્યુઆરીના અંકમાં કવિતાનો ફાલ, એકદારે, ઘણો સરસ રહ્યો. રૂપા દવેની કવિતાઓ વિષે મને હંમેશા પક્ષપાત રહ્યો છે એ પહેલેથી કબૂલ કરીને કહું કે "ઈટ ઈઝ મીરીંગ" ખૂબ જ હદ્યસ્પર્શી કાવ્ય છે. "પણ પરસ્પર જીવાયા કરે એક મોરપિંચી હળવાશ" અને "ફાંકું જીવાયાનો છલકાતો રહે ઉમંગ" જેવા ગજબનાં શબ્દસ્વેદનના શિલ્પો કંડારવાની એમની તાકાતને સલામ! એમની 'નગરશોધ' કોઈકના અસંતોષનું પરિણામ હોય (કે લાગે). છતાંથે, સંતોષ ક્યાંથી મળો એને માટેની એમની પારદર્શક સૂઝ મને, એક આશાવાદી તરીકે, આ કવિતામાં ડગલે પગલે દેખાય છે. રૂપાબેનના શબ્દ પ્રભુત્વનો વિચાર કરતાં એક પ્રશ્ન થયો કે આ કાવ્યનું શીર્ષક અંગ્રેજમાં આપવાનો કેંક ઉદ્દેશ જરૂર હશે! "લાપતા" કે "નગરશોધ" કે "કોઈ જરૂર તો કહેજો" જેવાં શીર્ષકો એમની દૂષિષ્ણે એટલા અસરકારક નહીં લાગ્યા હોય ત્યારેજેને? ... રેખા શુક્લની 'રિશે કાગજ' કે "ગુજરાતીમાં લખી શકાય ખરી?" એવા તમારા પડકારથી પ્રેરાઈને મને અખતરો કરવાનું મન થયું. પણ, પછી વિચાર આવ્યો કે તમે રેખાબેનને જ સીધી એ વિનંતિ કેમ ના કરો? ... મધુ શાહની "બારણું", પરિણીત જીવનની એક સામાન્ય સમસ્યા માટેનો એક 'કોમન સેન્સ' ઉપાય બહુ સા-હજીક શબ્દોમાં સમજાવી જાય છે. એક વિચાર આવી ગયો: છેલ્લી બે પંક્તિઓ જો ના હોત તો કવિતાની વેદ્ધકતા વધુ જગવાઈ હોત?

રેખા શુક્લ

વદવાણની યાદી શેશવકાળ સાથે જોડાયેલી છે. તેથી ફરી ફરીને 'જમકુડોશી' વાંચવાની મજા આવે છે અને ઘરશાળા પણ ગમી. તો આના જેવી વાર્તાઓ નવા અંકમાં જોવા મળે?

અનિલ પરીબ (ટોરોન્ટો)

કોઈએ 'કેસૂડાં' વાંચવા પ્રેર્યો. વાંચીને મજા આવી ગઈ. દીકરાને કહું કે કલર પ્રિંટર લાવી દે તો આનાં પાનાં છાપી, સંધરી રાખ્યું. વર્ષો પહેલા ચિત્રકામ કરેલું. ચિત્રરવા ઉપરના તમારા લેખથી પ્રેરાઈ રંગો લઈ આવ્યો. ફરી ટોરોન્ટો પહોંચું એટલે ચિત્રોમાં નવો રંગ.

હરનિશ જાની (ન્યૂ જર્સી)

જાન્યુઆરીનો અંક વાંચ્યો. મજા આવી. એક સૂચન કરું? તમે સારા લેખક છો ... તેથી પણ ઉત્તમ ચિત્રકાર છો. તમે દરેક કૃતિ સાથે ચિત્ર મૂકો છો તેથી 'કેસૂડાં'ની શોભા વધે છે તેમાં બે મત નથી. પરન્તુ મારા મતે કૃતિને અનુરૂપ ચિત્રો જ દોરવા જોઈએ એવું કાંઈ જરૂરનું નથી. દાખલા તરીકે હરીશ મહુવાકરની લઘુ વાર્તાનું ચિત્ર વાર્તા કરતા મોટું છે, જે જોયા પછી વાર્તા વાંચવાની જરૂર રહેતી નથી. ગમે તેવી રોમેન્ટિક કવિતાના ચિત્રનો નાયક ડેસ્ટો કેમ હોય છે? જ્યાંત મહેતાની કાવ્યના ચિત્રોમાં ડેસા ડેસા નથી લાગતા-ભૂત લાગે છે. મારી વાર્તા 'સેવકરામ'નું ચિત્ર જોઈએ તો વાર્તા યોગાસન ઉપર હશે. માણસોના ચિત્ર કરતાં કુદરતી દૃષ્ટો સારા લાગે એમ હું માનું છું. દરેક કાવ્ય સાથે પુષ્પ, જરણા એવું કાંઈક સારસ લાગે એમ હું માનું છું. કનુ ગજીર, ચંદારાણા, નંદિતા ઠાકોર, જ્યાંત મહેતા, અખય શાહની કૃતિઓ ગમી. આદિલ સાડેબ, પણાબેન, સુરેન્દ્ર લીમાણી તો સારા જ હોય છે.

કોકિલા રાવળનો પ્રભાવ વધી રહ્યો છે. આનંદની વાત!

(જે નિખાલસતાથી અલિપ્રાય આખ્યો તે બદલ આભાર. જીવાનો વૃદ્ધ લાગે કે વૃદ્ધો સદ્ગત લાગે એ દર્શાવે છે કે કલાકારને હજુ

વધુ તાલિમની જરૂર છે. એમાં તો હું સંપૂર્ણપણે સમ્મત થઈ છું. પણ એક પ્રશ્ન પૂછું કે વૃદ્ધો રોમેન્ટિક ન હોઈ શકે?)

કવિતાઓમાં તમારું સૂચન સારું છે, સુશોભનો મૂકવાનો વિચાર ગમી ગયો. અપનાવીશ. કિશોર રાવળ)

સુચિ

કલા	ખેતરેથી	રવિશંકર રાવળ	૧
	Bye, bye Shelton!	કિશોર રાવળ	૧
કવિતા	શબીરીનાં બોર	કોકિલા રાવળ	૩
	વતન	સંજ્ય મેકવાન	૪

	થોડાં હાયકુ		૫
	હાયકુ	કિશોર રાવળ	૬
	તાનારિરિ	અનિલ દેસાઈ	૬
	ગજલ	આદિલ મન્સૂરી	૮
		હિતેન આનંદપારા	૮
	ગજલ	કનુ ગજીર "બિન્ડુ"	૮
	આપણે અંદર, આપણે બહાર	પત્રા નાયક	૯
	શું નીકળે?	અદમ ટેકારવી	૧૦
	જનમ લીધો હતો	અશરફ ડબાવાલા	૧૧
	ગજલ	રઈસ ભણિયાર	૧૨
	સિતેરમે	નિરંજન ભગત	૧૨
	પાડો વનપ્રવેશ	ઇન્દ્ર ગુહા	૧૩
મારો મમરો	વર્ણવ્યવસ્થા: એક ગણિતપ્રેમીની દૃષ્ટિએ	કિશોર રાવળ	૧૩
મનમાનીતી	Shadowland	કિશોર રાવળ	૧૪
	About Schmidt	કિશોર રાવળ	૧૪
ભજિયાં	શબ્દ સાથે સંવનન	કિશોર રાવળ	૧૬
	મધુ રાયને	રાહુલ શુક્રલ	૧૮
	એક હતો રાજા	હરનિશ જાની	૨૦
વાર્તા	સિટોટીની જગત	કિશોર રાવળ	૨૧
	મારું ગજું નથી	રાહુલ શુક્રલ	૨૪
	ભયક્ષ્ય	હરીશ ખરી	૨૮
વાચકો			૩૨